

**QAACCESSA DHI'AANNAA GILGAALOTA GAMA
DANDEETTIWWAN DUBBISUUFI BARREESSUU
BARNOOTA AFAAN OROMOO KUTAA 9FI 10: HAALA
QABATAMA MANA BARUMSA DIILALLAA SADARKAA
LAMMAFFAA**

DASSEE GAANAA

**YUUNVARSIITII ADDIS ABABAA
KOLLEEJJII NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANII,
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTIITTI MUUMMEE
AFAAN OROMOO, OG-BARRUUFII FOOKILOORII**

**HAGAYYA 2009/ 2017
FINFINNEE**

**QAACCESSA DHI'AANNAA GILGAALOTA GAMA
DANDEETTIWWAN DUBBISUUF BARREESSUU
BARNOOTA AFAAN OROMOO KUTAA 9FI 10: HAALA
QABATAMA MANA BARUMSA DIILALLAA SADARKAA
LAMMAFFAA**

DASSEE GAANAA

GORSITUUN: ADDEE KURII BAAY'ISAA

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA (MA)
AFAAN OROMOOFI OG-BARRUU BARSISUUN
GAMISAAN GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN
OROMOO, OG-BARRUUF FOOKILOORIIF DHI'AATE**

**YUUNVARSIITHI ADDIS ABABAA KOLLEEJII
NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANII,
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTIITTI MUUMMEE
AFAAN OROMOO, OG-BARRUUF FOOKILOORII**

**HAGAYYA 2009/2017
FINFINNEE**

Yuunvarsiiiti Addis Ababaa
Dhaabbata Qorannoo Digirii Duraatiin Booddee

Waraqaa qorannoo ulaagaa digirii lammaffaa (MA) Afaan Oromoofi og-barruu barsiisuun guuttachuuf Dasee Gaanaa mata duree: “*Qaaccessa Dhi’aannaa Gilgaalota Gama Dandeettiwwan Dubbisuufi Barreessuu Barnoota Afaan Oromoo Kutaa 9fi 10: Haala Qabatama Mana Barumsa Diilallaa Sadarkaa Lammaffaa*” jedhuun qophaa’e, sadarkaa yuunvarsiiitiin kaa’e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Qoraa Keessaa _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Gorsituu _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Itti Gaafatamaa Muummee Yookiin Qindeessaa Digirii Lammaffaa (MA)

Axereeraa

Kaayyoon qorannichaa inni guddaan dhi'aannaa gilgaalota dandettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 qaaccessuudha. Kaayyooo qorannichaa galmaan ga'uuf, odeeffannoo kallattii garagaraarraa argaman mala akkamtaafi ammamtaatti dhimma ba'uun qaaceffamanii boqonnaa 4ffaa keessatti dhi'aatanii jiru. Odeeffannoon kunis kan walitti qabaman kitaabilee barattootaa barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10, barsiisota Afaan Oromoofi barattoota mana barumsa Diilallaa sadarkaa 2^{ffaa} irraayi. Dhimma qorannichaa irratti odeeffannoo walitti qabachuuf meeshaaleen qorataan itti gargaarama sakatta'a kitaabolee barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10, bargaaffii barattootaafi af-gaaffii barsiisotaati. Ragaa qaaceffame irraa wanti hubatame, gilgaalonni dandeettii dubbisuu kutaa 9fi 10 irra caalatti hubannoo waliigalaa barattootaa madaaluu, akaakuun gaaffilee dhi'aatanii irra caalatti maalessa ta'uu, deebiin gaaffilees baay'inaan dubbisa keessaa fuulletti kan argaman ta'uudha. Gilgaalonni dubbisa duraa tokko tokko dubbisuuf barattoota qopheessuu dhabuu, kan yeroo dubbisaas tokko tokko dubbisuu isaanii addaan baasuu dadhabuu fa'i. Gilgaalonni dandeettii barreessuu kutaa 9fi 10 immoo, dhibbentaa guddaan barattoonni sirrummaafi yaada isaanii akka ibsatan kan taasisan ta'uudha. Gilgaalonni dandeettii dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 irracaalatti hariiroo cimaa kan walii kan qabaniifi dandeettiwwan biroo waliinillee hariiroo qabaatanis, gilgaalonni dandeettii dubbisuu kutaa 9fi 10 tokko tokko dandeettii dubbachuufi barreessuu keessaa kam waliin hariiroo akka qaban ifatti beekamuu dhiisuufi tokko tokko isaanii immoo, sadarkaa, umriifi muuxannoo barattootatii gad ta'uudha. Dabalataanis, wantoota hanqina dhi'aannaa gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10tiif sababa ta'an bira ga'uun danda'ame. Isaanis: gaaffilee deebiin isaanii dubbisa keessaa fuulletti argamaniifi akaakuu gaaffilee barreessuuf salphaa ta'an qofa irratti xiyyeeffachuu, qajeelfama gaaffilee gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 tokko tokko ifa taasisuu dhiisuu, gilgaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 tokko tokko immoo sadarkaa, umriifi muuxannoo barattoottaatiif xiyyeeffannoo ta'uu qabu kennuu dhiisuu fa'i. Dhuma irrattis, hanqinaalee dhi'aannaa gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 hambisuuf yaanni furmaataa ka'aamee jira. Fakkeenyaaf, gaaffilee dubbisa keessaa deebiin isaanii dhokataa ta'an kanneen fuulletti argamaniin walmadaalsisuun akaakuu gaaffilee kanaaf mijatan hundaan dhi'eessuu, qajeelfama gaaffilee gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9ff 10 ifa taasisuu, sadarkaa, umriifi muuxannoo barattoota kutaa 9fi 10tiif xiyyeeffannoo ta'uu qabu kennuun gilgaalota dandeettii dubbisuu dhi'eessuun gaariidha. Qopheessitoonni kitaabolee barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10niis hanqina mul'atu hambisuu keessatti ga'ee qaban beekanii osoo hojiirra oolchanii gaariidha.

Galata

Duraan dursee qorannoo kana karaa sirrii ta'een akkan hojjadhuuf hubannoofi qajeelfama adda addaa kan naaf kennaa turan addee Kurii Baay'isaaf galanni kiyya guddaadha. Itti aansuun barsiisotaafi barattoota kutaa 9^{ffaa} fi 10^{ffaa} mana barumsa sadarkaa 2^{ffaa} Diilallaa odeeffannoo barbaachisoo ta'an naaf kennaniif galanni koo kan onneerraa madde. Dabalataanis, barsiisota mana barumsa sadarkaa 2^{ffaa} Diilallaa yaadan nabira dhaabbataa turan tokko tokkoofi barreessituu mana kompiitaraa barreeffamoota qorannichaa hunda naaf barreessite nan galateeffadha. Dhuma irratti sakatta'a barruu qorannoo kanaa barreessuuf kitaabilee ani barbaade kan naaf kennan hojjattoota mana kitaaba Keenedii Yuunivarsitii Addis Ababaaf galanni haa ga'u.

Jibsoo

Jechoota

Hiika Jechootaa

Hubannoo waliigalaa

Odeeffannoo dimshaashaafi murtaa'oo dubbisa keessaa argamu

Maalessa

Akaakuu gaaffii gaaffilee maal, eenyu, kam, yoom, eessaafi kana fakkaatan of keessatti qabate

Rincicaa

Hirmaataa laafaa yookiin harkifataa

Sarara

Sadarkaa hubannoo dubbisaa gaaffilee deebiin isaanii dubbisa keessaa fuulletti argamanii

Sararaan ala

Sadarkaa hubannoo dubbisaa gaaffilee deebiin isaanii dubbisa irraa hubannoo argataniifi muuxannoo qaban walitti fiduun argaman

Sarara gidduu

Sadarkaa hubannoo dubbisaa gaaffilee deebiin isaanii dubbisa keessatti dhokatoo ta'anii

Baafata

Mataduree	Fuula
Axereeraa	i
Galata	ii
Jibsoo	iii
Baafata Gabateewwanii	vii
Boqonnaa Tokko: Seensa.....	1
1.1 Ariirrata	1
1.2 Ka’umsa Qorannichaa	2
1.3 Kaayyoo Qorannichaa	3
1.4 Faayidaa Qorannichaa	4
1.5 Daangaa Qorannichaa	4
1.6 Hanqina Qorannichaa.....	4
1.7 Qindaa’ina Qorannichaa.....	4
Boqonnaa Lama: Sakatta’a Barruulee	6
2.1 Maalummaa Dandeettii Dubbisuu.....	6
2.2 Barbaachisummaa Dandeettii Dubbisuu	7
2.3 Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Shaakalsiisuuf Oolan	8
2.3.1 Gulantaa Dubbisa Duraa.....	8
2.3.2 Gulantaa Yeroo Dubbisaa.....	9
2.3.2.1 Saffisaan Dubbisuu	9
2.3.2.2 Sakatta’aan Dubbisuu	9
2.3.2.3 Gadifageenyaan Dubbisuu	9
2.3.2.4 Dubbisa Bal’aa (Diriiraa).....	10
2.3.3 Gulantaa Dubbisa Boodaa	10
2.4 Ga’umsawwan Dandeettii Dubbisuu.....	11
2.4.1 Ariitiin Dubbisuu	11
2.4.2 Sirrummaa	11
2.4.3 Ibsuu	11
2.5 Gahee Gaaffilee Gilgaalotaa	11

2.6 Akaakuu Gaaffilee.....	12
2.7 Maalummaa Barreessuu	13
2.8 Faayidaa Barreessuu.....	14
2.9 Gilgaalota Barreessuu Shaakalsiisuuf Oolan	15
2.10 Gosoota Gochaalee Barreessuu	16
2.10.1 Dalagaalee To’annaa Jalaa	16
2.10.2 Dalagaalee Qajeelcha Jalaa	17
2.10.3 Dalagaalee Barreeffama Walabaa	17
2.11 Dandeettiiwwan Dubbisuufi Barreessuu kanneen Biroon Walsimsiisuun Barsiisuu.....	18
2.12 Haala Dhi’aannaa Gilgaalota Barnoota Afaanii.....	19
2.13 Sakkatta’a Barruu Walfakkii.....	20
Boqonnaa Sadii: Saxaxaafi Mala Qorannoo	22
3.1 Saxaxa	22
3.2 Madda Odeeffannoo.....	22
3.3 Mala Filannoo Iddattoolii.....	22
3.3.1 Kitaaba Barataa.....	22
3.3.2 Barattoota.....	22
3.3.3 Barsiisota	23
3.4 Meeshaalee Funaansa Ragaa	23
3.4.1 Sakatta’a Kitaaba Barataa Barnoota Afaan Oromoo Kutaa 9fi10	23
3.4.2 Bargaaffii Barattootaa.....	23
3.4.3 Afgaaffii Barsiisotaa.....	24
3.5 Adeemsa Ragaa walitti Qabuu	24
3.6 Mala Qaaccessa Ragaalee	24
Boqonnaa Afur: Dhi’eessa, Qaaccessaafi Hiika Ragaalee	25
4.1 Seen duubee Barattoota Iddatteeffamanii	25
4.2 Qabxiilee Dhi’aannaa Gilgaalota Dandeettiiwwan Dubbisuutiifi Barreessuu	26
4.2.1 Baay’ina Gilgaalota Dandeettiiwwan Dubbisuufi Barreessuu	26
4.2.2 Hariiroo Dandeettiin Dubbissuu Dandeettiiwwan Biroo Waliin Qabu	27
4.2.3 Hariiroo Dandeettiin Barreessuu Dandeettiiwwan Biroo Waliin Qabu	29

4.2.4 Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Akaakuu Gaaffileefi Sadarkaa Hubannootiin.....	32
4.2.5 Haala Dhi’aannaa Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Tajaajilaan.....	38
4.2.6 Haala Dhi’aannaa Gilgaalotaa Gama Dandeettii Barreessuutiin.....	42
Boqonnaa Shan: Cuunfaa Goolabaafi Yaada Furmaataa.....	44
5.1 Cuunfaa	44
5.2 Goolaba	46
5.3 Yaada Furmaataa.....	48
Wabiilee	49
DABALEE– A	
DABALEE- B	
DABALEE -C	

Baafata Gabateewwanii

Fuula

Gabatee 1 Odeeffannoo Baay'ina Barattoota Deebii Laatanii Umuriin.....	25
Gabatee 2 Baay'ina Gilgaalota Dandeettiiwwaan Dubbisuufi Barreessuu	26
Gabatee 3 Hariiroo Dandeettiin Dubbisuu Dandeettiwwan Biroo waliin Qabu	28
Gabatee 4 Hariiroo Dandeettiin Barreessuu Dandeettiwwan Biroo Waliin Qabu	30
Gabatee 5 Dandeettii Dubbisuu, Akaakuu Gaaffileefi Sadarkaa Hubannoo.....	33
Gabatee 6 Facaatii akaakuu Gaaffilee Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu	35
Gabatee 7 Dhi'aannaa Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Tajaajilaan.....	39
Gabatee 8 Dhi'aannaa Gilgaalota Dandeettii Barreessuu	42

Boqonnaa Tokko: Seensa

1.1 Ariirrata

Sirni barnoota afaanii bal'snee yoo ilaallu, gochaalee barnootaa ijaarsa sirna barnootaa jedhamee beekamu. Ijaarsi sirna barnootaa kunis kan xiyyeeffatu beekumsa, dandeettiiwwaniifi sonawwan barattoonni manneen barnootaa keessatti gonfatan irratti. Akkasumas, muuxannoowwan isaaniif laatamanii, galteewwan barumsaa argamsiisaniifi baruufi barsiisuun manneen barnootaa keessatti akkamitti akka karoorfamu, safaramuufi madaalamu irratti ta'a. Ijaarsi sirna barnootaa kunis kan ilaallatu, dirree xinqooqa hujoo ta'ee dhimmoota kanneen galmaan ga'uuf kan saganteeffamu. Sirna barnoonni ittiin gaggeeffamu keessatti ga'een meeshaalee barnootaa inni ijoon qabiyyee dhiyeessuu, qabiyyee shaakalsiisuu, walqunnamtii barattoota gidduutti jajjabeessuu yookaan gargaarsa barsiisaa malee barattoonni qabiyyee barnootaa irratti akka shaakalan dandeesisuudha. Karaa biraatiin, galmi afaan barachuu karaa dandeettiiwwan dubbachuu, dhaggeeffachuu, dubbisuufi barreessuutiin ilaalamuu danda'a (Richards 2001).

Yaada armaan oliirraa akka hubannutti qophiin meeshaalee barnoota afaanii sirna barnoota afaanii keessatti hammatamuu isaafi gochaaleen adda addaa kan keessatti qindaa'an ta'uudha. Gochaalee kanaanis, barattoonni daree barnootaa keessatti gocha walfakkaatu kan raawwatan yoo ta'u, gochicha xumuruuf garuu, tokkon tkkoon isaanii odeeffannoo adda adda ta'e qabaachuun isaan barbaachisa.

Richards fi Rodegers (1986) waa'ee sirna barnootaa yoo ibsan, caacculeen sirna barnoota afaanii dhimma barattoonni afaanicha barbaadaniif, kaayyowwaniifi ijaarsi silabasii, malleen barsiisuufi meeshaalee barnootaa akkasumas, madaallii barnootaati jedhu.

Meeshaaleen barnoota afaanii yoo qophaa'an wantoota ilaalcha keessa galuu qaban Mc Donough and Shaw (1993) ibsan, yaaliwwaniifi gilgaalonni dhi'aatan waan baratamuu qaban ta'uufi dhugaa qabatama addunyaa irratti hundaa'uu qabu. Fidhii barattootaas giddu galeessa godhachuun dhi'aachuu barbaachisa. Kana malees, iftoomina qabaachuufi dandeettiiwwan afaanii waliin dhi'eessuun barattoota shaakalsiisuutu irraa eegama.

Meeshaalee barnoota afaanii keessaa immoo inni tokko, kitaaba barataa barnoota afaanii waan ta'eef haala kanaan qophaa'ee dhihaachuun, barattoonni gahumsa afaanii barbaadamu argachuu qabu. Ga'umsi kunis, shaakala kitaaba barataa keessatti qindaa'e barsiisaadhaan qajeelfamee barattoota bira ga'e barattoonnis shaakaluudhaan kan gonfatamu.

Qindaa'inni gilgaalotaa kitaaba barataa keessatti taasifamu kun immoo galma ga'iinsa kaayyoo barnoota afaaniitiif bu'aa waan qabuuf dhimma kana ilaaluun barbaachisaadha. Kana irraa ka'uudhaan, qorannoon kun qaaccessa dhi'aannaa gilgaalota dandeettiiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kitaaba barataa kutaa 9fi 10 irratti kan xiyyeeffate.

1.2 Ka'umsa Qorannichaa

Kaayyoo barnoota afaanii galmaan ga'uuf daree barnoota keessatti hirmaannaan barattootaa murteessaadha. Hirmaannaa barattootaa kana cimsuuf qabiyyeen barnootaa, gilgaalliifi gochaaleen adda addaa fedhii barattootaa hawwisiisoo ta'uu akka qaban Richards fi Rodgers (1986) ni ibsu.

Karaa hirmaannaan barattootaa ittiin mul'atu ilaalchisees akka yaanni armaan gadii ibsutti, hirmaannaan barattootaa haala sadiin mul'achuu danda'a. Barattoonniaduun, yaada isaanii ibsuun, yookaan hojjachuun, hirmaannaa isaanii mirkaneessuu danda'u. Hirmaannaa barattootaa cimsuuf, gilgaala fedhii isaanii irratti hundaa'e, kan ofumaaf filatan yookaan jaallatan hojjachuu qabu (Mala Baruufi Barsiisuu Afaanii Hidhaa 1^{ffaa} (Orla 231) Barnoota Fagoo Dhaabbata Mala Qunnamtii Barnootaa Fuula 72 (Minsteera Barnootaa).

Haa ta'u malee, qoratichi muuxannoo hojii baruufi barsiisuu keessatti qabuun, gilgaalota dandeettiiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kitaaba barataa kutaa 9fi 10 hojjachuu irratti hirmaannaan barattoonni qaban laafaa ta'uu hubate. Kanaafis sababa tokko jedhee qorataan kan yaadame dhihaannaa gilgaalota kitaaba barataa keessaati. Karaa biraatiin, qaaccessi dhihaannaa gilgaalota dandeettiiwwan biroo barnoota Afaan Oromoofi kitaaba barataa kutaalee biroo irratti akka bakka biraatti qorannoon gaggeeffamee ittiin hojjachaa jiraachuu danda'ullee, dhimma kan irratti haala mana

barumsa sadarkaa lammaffaa Diilallaatti bu'aan qorannoos ta'ee qorannoon dhihoo rakkoo gama kanaan jiru furuuf gaggeeffame qorataa kana hinqunnamne.

Kanaafuu, qorannoon kun qaaccessa dhihaannaa gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kitaaba barataa kutaa 9fi 10 irratti kan xiyyeeffate. Qorannoo kanaanis, dhihaannaan gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kitaaba barataa kutaa 9fi 10 sakkatta'amee ciminaafi hanqina jiru adda baasuun hanqinni yoo jiraate furmaata kennuuf kan adeemsifame yoo ta'u, gaaffilee qorannoo armaan gadii deebisuuf yaalee jira.

- 1) Dhihaannaan gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 maal fakkaata?
- 2) Hariiroon yookaan walsimannaan gilgaalonni dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi10 waliifi dandeettiwwan afaanii biroo waliin qaban maal fakkaata?
- 3) Gilgaalonni dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 sadarkaa, umriifi muuxannoo barattootaaf xiyyeeffannaa gahaa kennuu?

1.3 Kaayyoo Qorannichaa

Qorannoon Kun kaayyoo gooroofi gooree qaba. Kaayyoon gooroon qorannoo kanaa dhi'aannaa gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 qaaccessuu yoo ta'u, kaayyoowwan gooreen immoo:

- Dhihaannaa gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 ibsuu;
- Haalli gilgaalonni dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 itti dhihaatan hariiroo waliifi dandeettiwwan afaanii biroo waliin qabaachuu yookiin qabaachuu dhabuu isaanii adda baasuu;
- Gilgaalonni dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 sadarkaa, umriifi muuxannoo barattootaatiif xiyyeeffannaa ga'aa kennuu isaanii adda baasuu ta'a.

1.4 Faayidaa Qorannichaa

- Barsiisonniifi barattoonni mana barumsa Diilallaa sadarkaa lammaffaa dookimantii kana qoratichi mana barumsaa waan galchuuf dubbisuun bu'aa qorannoo kanaa irraa kallattiin fayyadamoo ta'u;
- Qopheessitoonni sirna barnootaa akka madda odeeffannootti itti gargaaramuu danda'u;
- Namoota dhihaannaa gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo irratti qorannoo gaggeessaniif madda ragaa ta'uu danda'a.

1.5 Daangaa Qorannichaa

Daangaan qorannoo kanaa kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 bara 2005 maxxaffamanii amma hojiirra jiran. Kitaabni barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 qopha qophaatti boqonnaa 18 qabu. Boqonnaawwan kitaabolee kanneen keessatti gilgaalonni dandeettiwwan afaanii jiru. Gosoonni dandeettii hundi osoo qaaceffamanii gaarii ta'u. Haa ta'u malee, hanqina yerootiin kan ka'e gilgaalota dandeettii dubbisuu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 9 keessa jiran 119 fi kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 10 keessa jiran 121 akkasumas, gilgaalota dandeettii barreessuu kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 9 keessa jiran 22 fi kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 10 keessa jiran 17 qofa qaaccessuu irratti xiyyeeffate.

1.6 Hanqina Qorannichaa

Qorannoon kun yemmuu gaggeeffame yeroo dheeraafi sakatta'insa barruu heddu gaafate. Kanaaf, akka hanqinaatti qoraticha kan mudate hanqina yeroofi sakatta'a barruuti. Hanqina yeroof qoratichi hojii idilee cinaatti yeroo boqonnaa ofiitti fayyadamuun akkasumas, hanqina sakkattaa barruutiif bakka argamuu malu hunda amma danda'amutti deemuun barbaaduufi toora intarneetii qunnamuun rakkinicha keessa ba'e.

1.7 Qindaa'ina Qorannichaa

Qorannoon kun boqonnaalee shanitti qoqqoodamuun qindaa'ee kan dhihaateedha. Haaluma kanaan boqonnaa 1^{ffaa} jalatti seen duuba, ka'umsa, kaayyoo, faayidaa, daangaafi hanqina qorannichaatu dhihaate. Boqonnaa 2^{ffaa} keessatti sakatta'a barruutu mata duree

adda addaa jalatti qoqqoodamuun dhihaate. Boqonnaa 3^{ffaa} keessatti mala iddattoofi iddatteessuu, mala odeeffannoon ittiin funaaname akkasumas, odeeffannoon qorannichaa ittiin qaacceffametu dhihaate. Boqonnaalee kanneen keessatti yaanni ka'e yaada haayyootatiin walbira qabamuun kan dhihaate yoo ta'u, boqonnaa 4^{ffaa} keessatti odeeffannootu qaacceffamuun hiikkate. Boqonnaa 5^{ffaa} keessatti immoo, hanqinoota turaniif goolabaafi yaada furmaataatu dhihaate.

Boqonnaa Lama: Sakatta'a Barruulee

2.1 Maalummaa Dandeettii Dubbisuu

Hiika dubbisuu salphaadhumatti kennuun niulfaata. Dubbisuun adeemsa walxaxaa ta'an kan akka ijaan ilaalu, xinsaga adda baasuufi adeemsa xinyaadaa k.k.f kan ofkeessatti qabatuudha. Kanaafuu hiika gabaabaa ta'e kennuun nirakkisa, Smith (1978).

Haa ta'u malee, dubbisuuf hiikni adda addaa kennameefi jira. Akka Nuttal (1982) ibsanitti, dubbisuun riqicha barreessaafi dubbisaa walqunnamsiisu ta'eet karaa itti dubbisaan odeeffannoo barreeffama tokkoo argatuudha. Kana malees, yaada hayyuu kanaa jajjabeessuuf hiika dubbisuu irratti kennaman keessaa kan Rudell (1998) isa tokkoodha. Akka yaada barreessaa kanaatti, dubbisuun adeemsa barruu tokkorraa hiika argataniidha. Dubbisaan waanta dubbiseef hiika kan kennu muuxannoofi beekumsa duraan qabuufi odeeffannoo barreeffama dubbisee argate waliin walsimsiisuudhaan. Kunis, walqunnamtii waliigaltee hawaasummaa gaarii ta'e yaadachuufi xiinxaluun gara dubbisichaatti fiduun hiika argata. Akka yaada Nunan ittis, (1989) dubbisuun adeemsa walitti dhufeenya beekumsa dubbisaan mata duree dubbisichaa irratti qabuufi wanta barreessaan dubbisicha keessatti dhiheesseedha. Grellet (1981) akka jedhanitti, dubbisuun dandeettii dammaqinaan yaada dubbisa sanaa tilmaamuu, mirkaneessuu, ofgaafachuu k.k.f kan agarsiisu.

Hiika dubbisuu irratti Moore & et.al (1995) kan jedhan qabu. Dubbisuun salphumatti jechoota sagaleessuun gaaffii dubbisa irratti gaafatamaniif deebii kallattumaan mul'atu kennuu qofa miti. Dubbisuun odeeffannoo dubbisa keessatti kennaman kunneen immoo gara yaada maalii akka nama qajeelchan xiinxaluudha. Dubbisuun yaada ofii muuxannoo mataa keetii fayyadamuun ergaa dubbisichaa tilmaamuu, yaada walitti qindeessuufi madaaluufaa of keessatti qabata.

Clitford & et.al (1990) Dubbisuun akka rincicaa ta'etti fudhatamuu hinqabu. Dubbisuu hirmaannaa dammaqinaa dubbisaa irraa kan barbaaduudha. Ergaa dubbisicha irra ga'uuf namni dubbisu sun tattaaffii isaa itti dabaluu qaba. Jechoonni fuula waraqaa irra kaa'aman, qophaa isaanii hiika hinqabaatan.

Akka yaada kanaattis, dubbisuun jechoota waraqaarra jiran ijaan funaanuudhaan kan daanga’u miti. Dubbisaan tokko barreeffama otoo hindubbisin dura maaliif akka dubbisuufi akkamitti akka dubbisu beekuu qaba.

2.2 Barbaachisummaa Dandeettii Dubbisuu

Akka beektoonni adda addaa jedhanitti dubbisuun dandeettii baay’ee barbaachisaa ta’eefi barattoonnis gaaffilee qayyabannoo deebisuufi kaayyolee dubbisuu adda addaa gabbiffachuu akka qabaniidha. Barbaachisummaa dubbisuu ilaalchisee Atkins, et.al, (1996) yoo ibsan, dandeettiwwan afaanii isaan gurguddoo arfan keessaa dandeettiin dubbisuu isa baay’ee barbaachisaa ta’eefi barattoonni shaakala dubbisuu kitaabolee adda addaa irraa milkaa’u jedhu.

Kaayyoo barattoonni dubbisuu shaakalaniif adda addaa kan hayyoonni lafa kaa’an keessaa fakkeenyaaf “To enable students to read with out help unfamiliar authentic texts at appropriate speed, silently and with adequate understanding,” (Nuttal 1992:21) jechuun ibsanii jiru. Akka yaada kanaatti wanti barattoonni dubbisuu shaakalaniif gargaarsa malee ofdanda’anii barreeffama kana dura hindubbisin saffisa fudhatama qabuun callisanii dubbisuun barreeffamicha irraa hubannoo gahaa akka argataniifiidha.

Dabalataanis, yaanni William, (1984) barbaachisummaa dubbisuu irratti kenne akka itti aanutti kaawwameera. Barattoonni dandeettii afaanii dura karaa dubbachuufi dhaggeeffachuutiin argatan akka shaakalaniif isaan gargaara yookaan carraa kennaaf. Barreeffama tokko keessaa barattoonni odeeffannoo barbaadan akkamitti argachuu akka danda’an karaa qabsiisa.

Burn & et.al, (1999) gama isaaniitiin faayidaa dubbisuu yoo ibsan, dandeettii dubbisuu barsiisuun sirna barnoota afaanii keessatti fayidaa mataa isaa danda’e qaba. Akka qaama dandeettii tokkootti dandeettiin dubbisuu barumsa afaanii keessatti xiyyeeffannaa guddaa qaba. Dandeettiin dubbisuu milkaa’ina gosa barnootaa biroo keessattis faaydaa guddaa kenna. Dandeettiin dubbisuu beekumsa nama tokkoo guddisuun, jireenya isaa sirreessuuf baay’ee kan gargaaruudha. Lammiileen biyya tokkoo akka hawaasa keessa jiraatanii sana akka beekaniifi akka ga’ee isaanis taphataniif qopheessuuf dandeettiin dubbisuu baay’ee gargaara.

Akka yaada Eddie (1984) ttis, dandeettii dubbisuu barsiisuun:

- Barattoonni barree (text) bifa waliigalaa qabu dubbisuun qalbeeffatan, dandeetti dubbisuu bu'uura ta'e akka argatan dandeessisa.
- Yaada waliigalaafi odeeffannoo murtaawaa argachuuf dandeettii gonfachiisa.
- Dandeettii gadfageenyaan dubbisuu gonfachiisa.
- Dandeettii afaaniifi qabiyyee qayyabachiisa.

Barnoonni dandeettii dubbisuu kan dhihaatu dubbisa qophaa'e tokko irratti ta'uun isaa akka gochaalee/gaaffilee barattoonni yammuu dandeettii dubbisuu shaakalaniif sababaafi kaka'umsa akka isaaniif ta'uufi. (Grabe, 1991; Silberstein, 1994). Haa ta'u malee, akka (Stevenson, 1978; Dubale, 1990:7) keessatti kaa'uutti barsiisonni baay'een daree dandeettii dubbisuu keessatti kan yeroo baay'ee dabarsan qabiyyee dubbisaa barsiisuun irratti kan xiyyeeffate.

Akka yaadolee armaan oliirraa hubatamutti dandeettiwwan afaanii keessaa dubbisuun ijjoodha. Barattoonni dandeettii kana gonfannaan gosa barnoota biroolee dubbisanii hubachuun milkaa'uu danda'u. Kanamalees, jireenya isaanii keessatti rakkoo isaan qunnamuuf beekumsa dubbisuu irraa argatanitti gargaaramuun fala barbaaduu isaan dandeessisa.

2.3 Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Shaakalsiisuuf Oolan

Beektoonni afaanii dandeettii dubbisuu shaakalsiisuu ilaalchisee gulantaa gulantaadhaan gilgaalonni shaakalaafi gochaawwan garagaraa dhihaachuu akka qaban ibsaniiru. Isaanis: gulantaa dubbisa duraa, gulantaa yeroo dubbisaafi gulantaa dubbisa boodaati. Gulantaalee kana keessatti barattoonni gochaalee adda addaa kaayyolee adda addaatiif akka shaakalanitti barsiifamu.

2.3.1 Gulantaa Dubbisa Duraa

Gulantaan dubbisa duraa gochaawwan osoo dubbisuu hineegalin dura ta'uudha. Gulantaalee itti aanuuf bu'uura waan ta'eef gochaawwan kanneen akka kaayyoo dubbisaa beeksisuu, barattoonni muuxxannoo isaanii gara mata duree dubbisichaatti akka fidan taasisuu, jechoota haaraa muraasa kanneen dubbisa keessatti hubannoof gufuu ta'u

jedhamanii yaadaman barsiisuu, gaaffilee shaakala dubbisa duraa gaafachuufi tartiiba gochaalee yeroo dubbisaa beeksisuudha.

2.3.2 Gulantaa Yeroo Dubbisaa

Gulantaan kun yeroo itti barattoonni barreeffama kenname dubbisuu keessatti guutummaa guutuutti qooda fudhataniidha. Akkasumas, gulantaa itti dubbisanii waan dubbisan irraa qabxii barbaachisu itti argataniidha. Gulantaa kana keessatti barattoonni kaayyoo dubbisaniif akka galmaan ga'aniif tarsiimolee dubbisuu adda addaatti akka fayyadaman sissi'eessuun nibarbaachisa. Tarsiimoleen dubbisuus saffisaan dubbisuu, sakatta'aan dubbisuufi gadfageenyaan dubbisuudha.

2.3.2.1 Saffisaan Dubbisuu

Tarsiimoo saffisaan dubbisuu ilaalchisee Nuttal, (1992) akka ibsanitti, tooftaan saffisaan dubbisuu kun, odeeffannoo waliigalaa barruu dubbisaaf dhi'aate keessaa argachuuf haala itti dubbisaniidha. Tarsiimoo kana keessatti dubbisaan yaadota gurguddoo dubbisa keessa jiran irratti xiyyeeffata.

2.3.2.2 Sakatta'aan Dubbisuu

Sakatta'aan dubbisuun ariitii ga'umsa qabuun odeeffannoo murtaa'aa muraasa ta'an dubbisa tokko dubbisanii karaa itti argataniidha. Kana ilaalchisees, Nuttal (1982) yoo ibsan, dubbisuu akka kanaa odeeffannoo murtaa'aa fakkeenyaaf, maqaa namootaa, guyyaa, baraa, biyyaa yookaan immoo kaayyoo barreeffameef irratti hundaa'ee yaadota dubbisa keessatti namatti tolan haala ittiin dubbisaniidha.

2.3.2.3 Gadifageenyaan Dubbisuu

Tooftaan dubbisuu akkanaa odeeffanno callaa hunda argachuuf, hubannoo gahaafi saffisa murtaa'aa kan gaafatu yoo ta'u, gaaffilee yookaan gilgaalota hojjachuuf xiyyeeffannaan haala itti dubbifamuudha. Nuttal (1982) akka ibsanitti, tooftaan kun daree keessatti kan raawwatamu yoo ta'u, gaaffileen barattoonni hojjatan jiraachuu qabu. Akkasumas, kan adda (cima) ta'aniif dandeettiiwwan biroo kan shaakalsiisan ta'uutu irra jiraata. Gaaffileen dubbisa keessaa ba'an wajjin xiinxalaa dubbisuufi yaadolee dubbisa keessaa akka xiinxalaniif hubannoon akka dubbisan gaafata.

2.3.2.4 Dubbisa Bal'aa (Diriiraa)

Dubbisni bal'aan barreeffamoota hanga tokko dhedheerina qaban. Isaanis : Joornaalota, gabaasa adda addaa, barreeffamoota dhedheeroo, seenaawwaan gaggabaaboofi kitaabilee kanneen fakkaatan dabalata. Barreeffamoonni kunis yeroo baay'ee gubbaa gadi kan darban. Barreeffamoota akkanaa daree keessatti dhiyeessuun barattoota shaakalsiisuun madaallii gaggeessuuf mijaa miti (Brown, H.D. 2000). Akka yaada kanaatti akaakuun dubbisaa kun daree keessatti barattoota dubbisiisuun madaaluun haalli daree nirakkisa. Haata'u malee, barattoota sissi'eesuun dareen alatti barreeffamoota kana dubbisani dandeettii dubbisuu isaanii akka gabbifatan taasisuun nidand'ama.

Walumaagalatti, tarsiimolee armaan olitti ibsaman irraa waanti hubatamu tarsiimolee kanneen keessaa kan barattoonni dandeettii dubbisuu garaagaraatti shaakalan sadarkaa gadifageenyaan dubbisuutti. Gilgaalonni adda addaas gulantuma kana jalattatti shaakalamu. Yeroo irra caalus kan fudhatu tarsiimoo kanaadha. Kanaafuu, gaaffilee adda addaa kennuun barattoonni dandeettii kana akka gabbiffatan gchuun gaariidha.

2.3.3 Gulantaa Dubbisa Boodaa

Gulantaa kun immoo gulantaalee dubbisuu armaan olii erga hojiirra oolaniin booda kan raawwatuudha. Atkins, et.al (1996) akka ibsanitti, barattoonni waan dubbisaniifi muuxannoo isaanii akka walitti fidanii madaalan (walsimsiisan) kan taasifamu sadarkaa kanatti waan ta'eef gilgaalota itti yaadamanii qophaa'an irratti barattoonni dammaqinaan hirmaachuu qabu. Kanaafuu, yeroo gilgaalonni qophaa'an dhimmmoonni kunneen sirriitti hubatamuu qabu.

Karaabiraatiin, namni tokko dubbisaa gaarii ta'uudhaaf gilgaalotaafi gochaawwan shaakala dubbisuuf qophaa'an yeroo yerootti shaakaluun ga'umsa dandeettii dubbisuu gonfata. Dubbisaan ga'umsa dandeettii dubbisuu qabu yeroo dubbisu galmaafi kaayyoo dubbisuu nibeeka. Ga'umsi kun dhalootaan kan argamu osoo hintaane kan shaakala dubbisuu adda addaa irraa argamuudha. Ga'umsi dandeettii dubbisuu jiraannaan, dubbisaan rakkoolee adeemsa dubbisuu keessatti isa mudataniif furmaata kennaa akka deemmuuf isa gargaara.

2.4 Ga'umsawwan Dandeettii Dubbisuu

Ga'umsa dandeettii dubbisuu jechuun dandeettii akka salphaatti ariittii madaalamaa, dogoggora maleefi sagalee barbaadamuun dubbisuu qabaachuudha. Namni tokko ga'umsa dubbisuu qabaachuu isaa qabxiilee kana sadaniin madaalamuun beekama.

2.4.1 Ariitiin Dubbisuu

Ariitiin dubbisuu jechuun namni tokko hagam daddafee dubbisuu akka danda'uudha. Madaallii ariitiin dubbisuu barattootaaf yeroo kennuudhaan daqiiqaa tokko keessatti jechoota meeqa dubbisuu akka danda'an shallaguudhaani. Dubbisaan giddugaleessi tokko daqiiqaa tokkotti hanga jechoota 120 dubbisuu qaba. Dubbisaan olaanaan immoo daqiiqaa tokkotti jechoota 850 dubbisuu qaba. (<http://www.Readingsoft.com>.)

2.4.2 Sirrummaa

Adeemsa dubbisuu keessatti sirrummaan, jechoota dogoggora malee dubbisuu danda'uudha. Sirrummaa dandeettii dubbisuu barattootaa fooyyessuuf, dubbisa dubbisanii akka ofdhaggeeffatan taasisuun madaallii adeemsisuudhaan mirkaneeffama.

2.4.3 Ibsuu

Ibsuun dandeettii yemmuu dubbisa dubbisan waan namatti dhaga'ame ibsuuf sagalee jijjiiruun dubbisuu danda'uudha. Kana jechuunis akkaataa sagalee sirna tuqaalee dubbisa keessatti jiraniitti sirnaan dubbisuu danda'uudha. (<http://www.scholastic.com/teachers>.)

2.5 Gahee Gaaffilee Gilgaalotaa

Gaaffileen bu'uura mala gaariifi meeshaa baruu barsiisuuti. (Iyyortsuun & Kiskey, 1982; Duncan & Cleary, 1997; Brown, 1994) Yoo gaaffiin barattoota qabxii baratan irratti akka hojjatan sirriitti yaadaniifi sammuu isaanii quuqe bu'aa qabaata. Gama biraatiin gaaffiin hojjachiisuu hindandeenye kaayyoo barsiisuu galmaan hinga'an. Gaaffileen barattoonni qabiyyee barnootichaa ijoo ta'an irratti akka xiyyeeffataniif yaada dimimmisaa ta'e gara qabatamaatti fidee barsiisuu hindanda'in baratichi yaadicha sana dhuunfatee beekuuf isa dhibuu danda'a.

Gaaffileen gaheefi faayidaa barsiisuu keessatti qaban akaakuu adda addaatti qooduun nidanda'ama. Sirni sadarkaa gaaffilee itti qooduu danda'an baay'ee ta'anis, (Moore & et.al, 1995; Good & Brophy,1997; Duncan & Clearly,1997) bakka gurguddoo lamatti qooduun nidanda'ama. Gaaffilee dhiphaafi gaaffilee bal'aa. Gaaffilee dhiphaan gaaffilee deebiin isaanii waan dubbisan yookiin dhaga'an keessaa fuullumatti deebii argachuu danda'an yoo ta'anu, gaaffileen bal'aan immoo gaaffilee deebiin isaanii kallattiin hinargamne (dhokataa) ta'an jechuudha. Gaaffileen akaakuu akkanaa dandeettii qalbeeffannaa cimaa gaafata.

Gaaffileen akaakuu lamanuu barsiisuu keessatti tajaajila mataa isaanii qabaatanillee, (Hittleman, 1986; Jarolimek & Foster, 1997) akka ibsanitti, gaaffilee bu'aa barnoonni ammayyaa barbaadu sammuun barattootaa akka gadifageenyaan yaadu, deebii isaaniitiif sababa isaa waliin kennuu danda'an shaakalsiisuu qabu. Barattoonni gaaffileen sasalphaa qofti dhihaatuuf immoo hanqinoonni asii gadii isaan qunnamuu danda'a.

- 1) Barnoota walitti qabateefi itti fufaa ta'e hinkennu.
- 2) Deebii murtaawaa waan gaafatuuf barattoonni badhaasa/adabbii fiduu isaa irratti dhiphatu. Yaada kana haraarsuuf kan kan yaalu immoo (Brown,1975) kaayyoo barnootichaafi akkaataa gaafichi itti qophaa'eetu murteessa.

2.6 Akaakuu Gaaffilee

Akaakuu gaaffilee akka (Nuttal, 1982; Walker, 1988) ibsanitti isaan armaan gadii ofkeessatti qaba.

- Gaaffilee Eeyee//miti
- Gaaffilee Kana moo sana
- Gaaffilee Maalessaa(eenyu,maal,kam,yoom,eessa)
- Gaaffilee Akkamitti/Maaliif, jechuun qoqqoodan.

(Sun-parrk & Day, 2005) immoo gama isaaniitiin hanqinaafi cimina gaaffileen qaban irratti hundaa'uun yommuu qoqqoodan:

- Gaaffilee Eeyee/miti %50 deebiin isaanii timaaman argamuu
- Gaaffilee Soba/dhugaa%50 deebiin isaanii tilmaama argamu

- Gaaffilee Kamtu kami Eeyee/miti dabalamuun kan dhihaatu
- Gaaffilee maalessaa (eenyu,maal, kam, yoom, eessa) yaada fuunduraa tilmaamsisuuf
- Gaaffilee Filannoo Gaaffilee akaakuu biroo waliin walgitan jechuudhaan tarreessan.

Yaadolee armaan oliirraa wanti hubatamu shaakala dandeettii afaanii irratti gaaffileen gilgaalotaa iddoo olaamaa qabu. Kanaafuu, qaamni gaaffilee gilgaalotaa qopheessu akaakuu gaaffilee kamtu kaayyoo maaliif barbaachisa gaaffii jedhudeebisuu qabu.

2.7 Maalummaa Barreessuu

Maalummaa barreessuu ilaalchisee kuusaan jechootaa ‘Advanced Learners Dictionary’ jedhamu yoo hiiku, “Writing is making letter or other symbol with a pen or pencil symbols, words messages especially on paper” (1994:1430) jedha.Yaada kana irratti hundoofnee hiika barreesuu yoo xiinxallu, yaada sammuu keenya keessa jiru Mallattoolee (qubeeewwan) adda addaatti fayyadamnee waraqaa irra kaa’uudhaan namni biraa akka hubatu kan ittiin taasisnuudha. Mallattooleen fayyadamnu kunis kan hubatamuu danda’an akkuma feenetti osoo hintaane akkaataa namni dubbisu yaada keenya hubachuu danda’utti yookaan walii galuu dandeenyuutti qindaa’uun jecha ijaaruu, jechoonnis qindaa’anii hima, keeyyata akkasumas barruu (text) ta’a. Namni dubbisu kunis qaamaan nu bira waan hinjirreef waan hingalleef nu gaafachuu hindanda’u. Kanaafuu, gaaffii dubbisaan kaasuu maluuf deebii kennaatu barreessuu qabna.Kana malees, qindeeffama isaatiif cinqamneet yaadda’aa barreessina.Sababii kanaan barreessuun dandeettiwwan afaannii kaanirra akka cimu hayyuun tokko yoo ibsu, “In my experience, writing is usually irksome activity and an ordeal to be avoided whenever possible” jedha (Widdowson, 1984: 34).

Gama biraatiin, barreessaan gaariin hojii barreessuutiin milkaa’uuf adeemsa keessa darbu kanneen akka kaayyoo barreessuuf qabaachuu, waan barreessuuf deemu dursee itti yaaduu, qaama barreessuuf beekuu, barreeffama duraa qopheessuu,keessa deebi’uu, gulaaluufi barreeffama dhumaa qopheessuu hordofuu akka qabu yaanni armaan gadii nu hubachiisa.

“...good writers appear to go through certain processes which lead to successful pieces of work. They start off with an overall plan in their heads. They think about what want to say and who they are writing for. They then draft out sections of the writing and as they work on them they are constantly reviewing, revising, and editing their work. In other words, we can characterize good writers as people who have a sense of purpose, a sense of audience, and a sense of direction in their writing.” (Hedge, 1988:9)

Kana malees, waa’ee barreessuu ilaalchisee yaanni hayyuu kanaan ibsame jira. Akka yaada hayyuu kanaatti daree keessatti barattoonni walgargaaranii barreessuun hojii barreessuu bu’a qabeessa taasisa. Gargaarsi barsiisaan yeroo barattoonni barreessan taasisuuf kan erga barreessaniin boodaa caala bu’aa qaba (Hedge, 1988).

Barreessuun shaakala qabatamaa barbaada. Dandeettiin kun barsiifamuun caala shaakalaan gonfatama. Kanaafis barreessaa gaarii ta’uuf dubbisaa gaarii ta’uudha. Barreessuuf dubbisuu, barreessuu, waa’ee barreessuu irratti haasa’uun barbaachisaadha. Barreessuuf seera afaanichaallee beekuun barbaachisaadha. yeroo barreessinu dogoggora raawwatuuf osoo hindhiphatin barreessinee erga xumurree keessa deebinee filannoo jechoota keenyaafi itti fayyadama sirna tuqaalee ilaaluun barreeffama fooyyee qabu isa dhumaa barreessuu qabna (Smith, 1982).

Yaadolee armaan olii irraa waanti hubannu maalummaafi amala barreessuu kana irraa ka’uudhaan kitaabolee barataa keessatti gilgaallonni shaakalaafi dhi’aatan seeraan qindaa’uu qabu. Dandeettiin barreessuu barreessudhumaan gonfatama jechuudha.

2.8 Faayidaa Barreessuu

Shaakalli barreessuu daree keessatti barattoonni taasisan faayidaalee peedaagojii adda addaa qaba. Isaanis:

- Fedhiifi akkaataa barachuu (learning styles) adda addaa akka argatan dandeessisa.
- Fedhii xinsammuu isaanii guuta; guddina afaan isaaniitiif gumaacha taasisa.
- Walsimannaan dandeettiwwan biroo waliin kan dhihatu taanaan afaan tokkoo olillee nibarsiisa.
- Dalagaalee adda addaatti barattoonniifi barsiisaan akka gargaaraman waan taasisuuf hojii daree keessaa gammachiisaa taasisa.

- Madaallii daree keessaa idlee yookaan alidilee gaggeessuuf mijataadha. Fakkeenyaaf, baay'ina barattootaa irraa kan ka'e barsiisaatti yeroon yoo hanqate, waan dhaggeeffatan irraa barattoonni yaadannoo akka qabatan taasisuun shaakalsiisuun nidanda'ama (Byrne, 1996).

2.9 Gilgaalota Barreessuu Shaakalsiisuuf Oolan

Gilgaalloonni dandeettii barreessuu shaakalsiisan akkuma sadarkaafi dandeettii barattootaatti salphaadhaa gara cimaatti guddachaa kan deeman ta'uu qabu. Kanaafuu, barattootaaf kan dhihaatu iddoo duwwaa xiqqoo guutanii akka barreessan yookaan yaada jalqabamee hinxumuramne guutanii akka barreessan yookaan mata duree kennameef irratti hundaa'anii akka barreessan yookaan mata duree filatanii akka barreessan kan gaaffatnu ta'uu danda'u (Nunan, 1991).

Gilgaalonni sadarkaafi dandeettii barattootaa eeguun kitaaba barataa keessatti dhi'aachuun dandeettii barreessuu afaan dhalootaa shaakalsiisuu qaban sadarkaa jalqabaa, giddugaleessaafi sadarkaa olaanaa jedhamuun adda ba'u.

Sadarkaan jalqabaa, sadarkaa barattoonni harka ofii itti leenjifataniidha. Isaanis qubeewwan walitti fidanii jechoota ijaaruu akkasumas, jechoota walitti fidanii himoota ijaaruu of keessatti hammata. Rakkoo barattoota irratti sadarkaa kanatti mul'atu furuufis gilgaalota barattoonni osoo itti hinyaadin hojjatan gara isaan yaadanii hojjachuu danda'anitti jijjiiruun dhi'eessuudha.

Sadarkaan giddugaleessaa, sadarkaa itti barattoonni yaada isaanii jechoota mataa isaaniitiin hima yookaan keeyyata ijaaruun barreessuu danda'aniidha. Sadarkaan kun akkuma bu'aa qabu rakkoos ni qaba. Rakkoolee kana keessaa inni tokko, barattoonni tokko tokko barreessuun ulfaachuu waan danda'uuf nuffanii barreessuu yoo dhaabaniidha. Furmaata rakkoo kanaa ta'uu kan danda'anis, keeyyata fakkeenya ta'u kennuu, osoo barreessuu hineegalin yaada maddisiisuuf gareedhaan waanta irratti mari'atan dhiheessuu fa'i.

Sadarkaan olaanaan immoo sadarkaa itti barattoonni yaada isaanii guutumaa guutuutti karaa fudhatama qabu tokkoon ibsuu danda'aniidha. Sadarkaa kanatti kaayyoon

barreeffamuuf adda adda ta'uu danda'a. Kunis kaayyoo barreeffamaa gurguddoo arfan addeessuu, seenessuu, ibsuufi amansiisuu ta'uu danda'a.

Barattoonni afaan lammataa yookaan alaatiin qofa osoo hin taane afaan dhalootaatiinillee dandeettii barreessu sadarkaa kamittuu guutummaatti qabu jechuun kan hin danda'amne ta'uu "We should not assume...that(our students) are proficient at writing in their mother tongue, or that they already possess the organizational skills for writing effectively" (Byrne,1996:5) yaanni jedhu waan nu hubachiisuuf gilgaalonni dandettii barreessuu shaakalsiisan kitaabolee barataa barnoota Afaan Oromoo keessatti fedhii, sadarkaafi dandeettii barattootaa giddugaleessa godhachuun qophaa'uu qabu jechuudha.

Dabalataanis, barreessuu afaan dhalootaa barsiisuuf jecha, gilgaalota adda addaatti gargaaramuun akka danda'amutu heerama. Waa'ee wantoota naannoo isaanitti dhaga'aniifi arganii yookiin beekanii akka barreessan gochuun nidanda'ama. Dubbisa dubbisan irraa yaada argatan gabaabsuun yookiin dheeressuun barreeffama akka dhi'eessan taasisuunis tooftaa shaakala barreessuu keessaa isa tokko. Kana malees, mata duree barbaadan irratti akka barreessan gochuun filatamaadha (Opitz, 1972).

2.10 Gosoota Gochaalee Barreessuu

Afaan baruufi barsiisuu keessatti barattoota cimsuuf, dalagaalee garaagaraa fayyadamuun murteessaadha. Gochoonni yookaan gilgaalonni daree barnootaa kessatti raawwatamuu qabanis akkaataa ulfina isaaniitiin bakka saditti qoodamu. Isaanis: Dalagaalee to'annaa jalaa, dalagaalee qajeelfama jalaafi dalagaalee bilisaadha.(White,1980,Misgaanuu,2011)

2.10.1 Dalagaalee To'annaa Jalaa

Dalagaaleen to'annaa jalaa kun, to'annaa barsiisaa jalatti kan taasifamuudha. Kanaafis, karaan barattoonni dogoggora uuman baay'ee xiqqaadha. Akka Pincas (1982) ibsanitti, kaayyoon dalagaa to'annaa jalaa sirrummaa irratti xiyyeeffachuun, barattoonni akka dandeettii barreessuu shakalaniifi cimsatan taasisuudha.

Dalagaan to'annaa jalaa sadarkaa kamittuu faayida qabeessa. Dalagaan to'annaa jalaa kun, barattoonni jechoota haaraafi caasaalee afaanii irratti akka hubannoo argatan taasisa. Akkasumas, waanti barachaa jiran maal akka ta'e hubachuun xiyyeeffannoo akka itti

kennan gargaara. Dalagaan akkanaa kun barattootaaf carraa shaakala barreessuu uumuun akka shaakalan kan taasisuudha. Gochoonni barattootaaf kennamanis, bakka duwwaa guutuu, himoota walitti dabaluu, himoota tartiiba isaanii sirrii hintaane sirreessuu, jechoota walitti firoomsuufi seerluga cimsachuu fa'i. Walumaagalatti dalagaa to'annoo jalaa keessatti, barattoonni akka dogoggora hinbarreessineef barsiisaan to'annoo taasisuun dogoggora barattoonni hojjatan akka xiqqaatu ta'a (Raimes, 1983).

2.10.2 Dalagaalee Qajeelcha Jalaa

Dalagaaleen kun, barattoonni qajeelfama irratti hundaa'uun akka barreessan kan taasisuudha. Gilgaalli kun jechootaafi himoota filatanii akka shaakalan waan taasisuuf dogoggora uumuuf karaan isaa bal'aadha. Dalagaa qajeelcha jalaa keessatti gargaarsi karaa barsiisaa kennamu xiqqaadha. Barattoonni fakkeenya kenname irratti hundaa'uun akka barreessan taasifama. Kana malees, fakkiifi gabatee kenname irratti hundaa'uun akka barreessan taasifama. Haaluma walfakkaatuun Raimes (1983) akka ibsanitti, barattoonni fakkii kennameef irratti hundaa'anii barreessuun gosa dalagaa barreessuu qajeelfamaa jalatti kan ramadamu ta'uu isaafi faayidaan fakkii kanneenii immoo barattoonni hubannoo afaanii ga'aa argachuudhaan jechootaafi seerluga mataa isaanii fayyadamanii duraa duuba raawwii waan tokkoo irratti barreeffama akka qopheessan taasisa.

Gilgaalli barreessuu qajeelfama jalaa kun, yeroo baay'ee gilgaalota barreessuu to'annaa jalaafi gilgaalota barreessuu bilisaa gidduutti walqunnamsiisaa ta'ee kan argamu ta'uu yaanni Pincas (1982) niibsa. Kunis barattoonni fakkeenya kenname akka bu'uuraatti gargaaramuun barreessuu shaakaluun gara barreeffama bilisaatti akka ce'an taasisuudha. Gochaaaleen sadarkaa kanatti kennamuu qaban kanneen akka waliin dubbii guutuu, waliin dubbii barreessuu, gaaffilee adda addaa, gabateewwaniifi fakkiiwwan fayyadamuun keeyyata barreessuu kan isaan dandeessisu ta'uu isaati (Atkinsiifi kanneen biroo, 1996).

2.10.3 Dalagaalee Barreeffama Walabaa

Barattoonni sodaa tokko malee bilisaan yaada isaanii burqisiisanii barreessuun, dandeettii barreessuu gabbifachuu keessatti bakka guddaa qaba. Kana malees, sadarkaan kun iddoo

itti barattoonni dandeettii barreessuu cimsatan. Gargaarsa barsiisaa malee barattoonni mata duree kennameef irratti keeyyata, seenaa jireenya mataa isaaniifi kan nama biroo sadarkaa itti barreessuu danda'aniidha. Haaluma walfakkaatuun akka Pincus (1982)tti, sadarkaa barreeffama walabaa keessatti mata duree qofti erga kennameefii booda, barattoonni hojii barreessuu hafan dhuunfatanii raawwatu. Yammuu kana barattoonni unkaafi kaayyoo barreeffamichaa ofiin murteessuun barreessuutti akka seenan taasisa.

Akka waliigalaatti kaayyoon barreeffama bilisaa barattoonni gilgaala kennameeffirratti hundaa'uun haala bilisa ta'een shaakalanii dandeettii barreessuu isaanii akka gabbifatan taasisuudha. Dalagaaleen keyyata barreessuu gosti garaagaraa kan jira yoo ta'u, isaan keessaa keeyyata babal'isuun barreessuu, xalayaalee hinxumuramin xumuruu, waan dubbisan jijjiiruun barreessuu fa'i. Gilgaalonni kunneen ofitti amantummaa barattootaa guddisuun waan sammuu isaanii keessa jiru baasanii akka barreessan taasisa. Ittidabalees, fakkiiwwan, suuraawwan, poostarii, barruuleefi kanneen kana fakkaatan barreeffama bilisaa shaakalsiisuu keessatti bakka guddaa qabu (Misgaanuu, 2011).

Akka yaadolee kanaatti, gosoonni dalagaalee barreessuu sadaniinuu barattoota shaakalsiisuun barbaachisaadha. Haata'umalee, sadarkaa barattootaa giddu galeessa godhachuun kam irratti xiyyeeffatamuu akka qabu qopheessitoonni gilgaalaa beekuun murteessaadha. Fakkeenyaaf, barattoota sadarkaa gadaanaaf dalagaalee to'annaa jalaarratti xiyyeeffatama. Barattoota sadarkaa giddugaleessaattiif immoo dalagaalee qajeelcha jalaatti kan xiyyeeffatamu yoo ta'u, isaan sadarkaa olaanaatiif dalagaalee barreeffama walabaatu iddoo guddaa qaba.

2.11 Dandeettiwwan Dubbisuufi Barreessuu kanneen Biroon Walsimsiisuun Barsiisuu

Dandeettiin adda ba'ee osoo hintaane walsimannaan barsiifamuu qaba. Dhiheessi gochaaless haala kanaan walqabachuu qaba. Jireenya keenya guyyaa guyyaa keessattillee haalli kun jira. (Swan & Greenaal 1988; Silberstin 1994; Wallace 1990).

Dandeettiwaan walqabsiisuun barsiisuun, dandeettiwwan arfanuu dhiheessa baratan hunda keesstti walitti makamarii barsiifamuu qabu. Dhaggeeffachuufi dubbachuun yeroo baay'ee uumamaan waan waliin deemaniif walsimsiifamuu qabu. Walduraa duubaan

dhufiinsi dhaggeeffachuu, dubbachuu, barreessuuf yeroo baay'ee walsimsiisuun gochaalee qopheessuuf nigargaara. Mata dureewwan dandeettiwwan walitti qabsiisuu danda'an kan akka guyyaa ayyaanaa irratti dhiheessa barnoota tokko keessatti walitti qabuuf nimijaa'u. Barattoonni dubbisanii yaada ijoo argachuuf hiika jechoota haaraa tilmaamuu danda'uu qabu (McDough & Shaw, 2003).

Gama biraatiin, yaanni (Eddie, 1984) akka ibsutti, qabxiilee barattoonni baratan yookaan shaakalan tokko gochaalee adda addaan akka dandeettiwwan biroo baratan gochuun nidanda'ama. Dhaggeeffachuufi dubbachuun jalqabee, gilgaalota dubbisuufi barreessuutiin cimsuun nidanda'ama. Barattoonni afaaniifi ragaalee dubbisa keessaa argatan sana fayyadamuun yaada dubbisa sanaa qaaccessuu nidanda'u.

Yaadolee kana irraa waanti hubatamu, dandeettiin afaanii uumamaan walitti hidhata qabaachuudha. Fakkeenyaaf, namni tokko qophaa isaa hindubbatu; dhaggeeffataa isa barbaachisa. Akkasumas, waanti barreeffame tokko dubbisaa bira ga'a. adeemsa barreessuu keessatti immoo seer-luga afaanichaa beekuu gaafata. Kanaafuu, gilgaalonni qophaa'an dhimma jireenya hawaasaa guyyuu keessatti qabatamaan jiru kana yaada keessa galchuun dhi'aachuutu irraa eegama.

2.12 Haala Dhi'aannaa Gilgaalota Barnoota Afaanii

Breen (1987); Nunan (1989) keessatti afaan kaayyoo tokko, qabiyyee mijataafi adeemsa hojii murtaa'an baratamuuf caaseffamee gilgaalotaan gaggeeffama. Kanaaf gochaaleen karoora hojii hedduun kanneen adeemsa kaayyoo afaan barachuu hunda sissi'eessuuf gargaaran gilgaalota salphaafi ifoo ta'an irraa gara ciccimoofi walxaxaa ta'anitti qindaa'uun dhi'aataniidha. Karaabiraatiin, barattoonni ciicata gilgaala irraa argataniin haala qabatamaan dalagaa adda addaa hojjachuu danda'u. Gilgaalonni barnootaaf dhi'aatan hanga danda'ametti haala qabatama dhugaan kan walitti dhi'aatan ta'uu qabu.

Fakkeenyaaf, gochaawwan barreessuu kitaaba barataa keessatti akkamin dhihaachuu akka qabaniifi maal ofkeessatti hammachuu akka qaban Ur (1988) akka itti aanutti dhiheessa. Gochaaleen barattoota barreessuuf onnachiisan, barreeffama waliin dubbii barreessuu, yaadannoofi xalayaa barreessuu, yaada hinxumuramin hafe xumuruu, qajeelfama kennuun barreessuunfaa dhihaachuu qabu. Kana malees, gabaasa barreessuu,

fakkeenyaaf dhimmoota adda addaa irratti gabaasa akka qopheessan gochuufi himoota tartiibessuufi walitti fiduu, fakkeenyaaf himoota tartiibessuun yaada sirrii akka barreessan gochuufi tartiiba duraa duuba wayiirratti akka sirreessanii barreessan gochuu fa'a.

Akka Nunan (1989) tti, gilgaalli gochaa barattoonni ciicata barnoota argataniin haala qabatamaa keessatti hojjatan kan murteessu gaaffilee adda addaati. Waan kana ta'eef, gilgaalonni barnootaaf dareetti dhi'aatan haala qabatama dhugaan walfakkaachuu qabu. Akkuma beekamu malli yeroo ammaa afaan baruufi barsiisuu hordofamaa jiru, mala afaan waliigaltef barsiisuu (Communicative Language Teaching)ti. Mala afaan waliigalteef barsiisuu keessatti dhi'aannaan gilgaalotaa bakka guddaa qaba. Barattoonni immoo gilgaalota kana dalaguu keessa afaan baratu. Walumaagalatti, gilgaalonni barnoota afaanii waantoota kanneen xiyyeeffannoo keessa galchuun qophaa'uu akka qaban yaada armaan oliirraa hubachuun nidanda'ama.

2.13 Sakkatta'a Barruu Walfakkii

Barruuleen qorannoo kanaan walfakkaatan akka adeemsa qorannichaatti mata duree tokko jalatti argamuu baatanillee, matadureewwan garaagaraatiin namoota adda addaatiin bara adda addaatti kan hojjataman nijiru. Isaan keessaa Waldee Isheetuu bara 2007 mata duree “*Qaaccessa Gaaffilee Qalbeeffannaa Kitaaba Barataa Barnoota Afaan Oromoo Kutaa 9 Irratti Xiyyeeffate*,” kan jedhu isa tokko.

Walfakkiin inni qorannoo kana waliin qabu dhi'aannaa gilgaalota dandeettii dubbisuu kitaabicha keessaa qaaccessuu yoo ta'u, garaagarummaan isaa immoo dhi'aannaa gilgaalota dandeettii dubbisuu keessaa gaaffilee qalbeeffannaa qofa irratti xiyyeeffachuudha.

Kana malees, mata duree “*Qaaccessa Dhi'aannaa Gilgaalota Afaan Oromoo Kitaaba Barataa Kutaa 12*,” jedhu Kidaanee Wadaajootiin bara 2015 mana barumsa qophaa'ina Mattuu irratti xiyyeeffachuun kan hojjatamees nijira.

Innis kitaaba Afaan Oromoo kutaa 12 sakkatta'uun bifa akkamtaafi ammamtaan qaaccesseera. Haala kanaan dhi'aannaan gilgaalota kanaa hanqina akka qabu ibseera. Yaada furmaata isaas kaa'uu yaalera.

Walfakkiin inni qorannoo kana waliin qabu dhi'aannaa gilgaalota Afaan Oromoo qaaccessuu yoo ta'u, dhi'aannaa gilgaalota Afaan Oromoo dandeettiwwan hunda kan kutaa 12 qaaccessuufi mana barumsa irratti xiyyeeffateen immoo qorannoo kana irraa adda isa godha.

Akkasumas, hiika jechootaa ilaalchisuun Sisaay Margaa kan hojjates niargama. Innis mata duree “*Xiinxala Dhi'aannaa Tooftaawwan Hiika Jechootaa Barsiisuu*,” jedhuun bara 2008 (A.L.I) kan hojjate yoo ta'u, kaayyoon qorannoo isaa haala dhi'aannaafi tooftaawwan hiika jechootaa barsiisuu barnoota Afaan Oromoo kutaa 10^{ffaa} sakatta'uu kan jedhuudha.

Innis sakatta'iinsa kitaabaa, bargaaffiifi afgaaffii godhame irratti hundaa'uun hanqinoota jiran adda baasuu yaaleera. Kana irraa ka'uun dhi'aannaan gochaalee hiika jechootaa kitaabicha keessatti argaman galumsa dubbisaatiin barattoota shaakalsiisuuf xiyyeeffannoo kan hinkennine ta'uu isaa bira ga'eera. Akkasumas, gochaaleen dandeettii hiika jechootaa akka barattoonni cimsatan godhan kitaabicha keessatti qophaa'an kan sadarkaafi dandeettii gidduu galfate akka hin taane bira ga'ee jira. Dhuma irrattis argannoo isaaf fala kaa'uu yaaleera.

Ga'umsi dhi'aannaa gochaalee kitaabichaa maal akka fakkaatu sakatta'uun isaa qorannoo kanaan kan walfakkeessu yoo ta'u, hiika jechootaa barsiisuu kitaabichaa irratti xiyyeeffachuun immoo adda isa godha.

Boqonnaa Sadii: Saxaxaafi Mala Qorannoo

3.1 Saxaxa

Qorannichi gosoota qorannoo jiran akkamtaa, ammamtaa, makoo, (Creswell J.W.2009) keessaa akkamtaafi ammataan kan gaggeeffame ta'ee gara ammamtaatti kan duufe (irracaala) garagaarame. Odeeffannoon karaa akkamtaatiin aragaman ibsi akkamtaa, odeeffannoon karaa ammamtaatiin argaman ibsi ammamtaa kan itti kenname. Kunis kan filatameef, kallattii kaayyoo qorannichaa biraan nama ga'u ta'uu qoratichaan ilaalameeti.

3.2 Madda Odeeffannoo

Qorannichi sakatta'a kitaakolee barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 akka ijootti kan qabate. Akkasumas, yaanni dabalataa barsiisotaafi barattoota mana barumsa Diilallaa sadarkaa 2ffaa irraa meeshaalee qorannootiin kan fudhatame. Rakkoo adda baasuuf qorannoon yammuu qindaa'u iddattoo filachuufi meeshaaleen ragaan ittiin walitti qabamu caaseffamuun kan dhi'aate.

3.3 Mala Filannoo Iddattoolii

3.3.1 Kitaaba Barataa

Dhihaannaan gilgaalota dandeettii dubbisuufi barreessuu barnoota Afaan Oromoo kitaaba barataa kutaa 9fi 10 quubsaa akka hintaane qoratichi muuxannoo baruufi barsiisuu keessatti qabuun haala barattootaa irraa hubachuu danda'eera. Kanarraa ka'uudhaan, rakkoolee kitaabolee kunneen qaban kallattiin ilaaluun barbaachisaa waan ta'eef, filannoo miti-carraa kaayyootiin filatamanii jiru.

3.3.2 Barattoota

Irraawwatamni jalqabaa kitaaba barataa barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi10 ta'uillee, dabalataan barattoonni kutaalee kanaa ragaa amanamaa kennu jedhamee waan yaadameef ragaalee argaman walbira qabuuf fillataman. Baay'inni waliigalaa barattoota bara 2009 mana barumsa Diilallaa sadarkaa 2^{ffaa} kan kutaa 9^{ffaa} Dhiira 260, Dhalaa 199, Ida'ama 459 akkasumas, kan kutaa 10^{ffaa} Dhiira 157, Dhalaa 120, Ida'ama 277 yoo ta'u, kanneen hunda irraa odeeffannoo fudhachuun waan ulfaatuuf carraa salphaa (Mala lotorii) fayyadamuun % 40 fudhachuun filataman. Kunis barattoota hundaaf carraa walqixa ta'e

kennuuf yaadame. Haaluma kanaan kutaa 9^{ffaa} keessaa Dhiira 104, Dhalaa 80, Ida'ama 184 kan fudhataman yoo ta'u, kutaa 10^{ffaa} keessaa immoo Dhiira 63, Dhalaa 48, Ida'ama 111 fudhatamanii jiru.

3.3.3 Barsiisota

Baay'inni barsiisota Afaan Oromoo kutaalee kana barsiisan lama qofa waan ta'aniif filannoo miticarraatiin lamaanuu fudhatamanii jiru. Lamaanuu dhiira yoo ta'an, inni tokko muuxannoo barsiisummaa waggaa 12, sadarkaa barnootaa digirii jalqabaa kan qabu yoo ta'u, inni tokko immoo muuxannoo barsiisummaa waggaa 24 fi sadarkaa barnootaa digirii jalqabaa kan qabuufi kan digirii lammaffaa waggaa tokkoffaa fudhate.

3.4 Meeshaalee Funaansa Ragaa

Akka Addunyaa (2011) ibsanitti, meeshaaleen funaansa ragaa sakatta'a dookimantii, bargaaffii, afgaaffii, daawwannaa, qormaata nijiru. Isaan keessaa kaayyoo qorannichaa galmaan ga'uu kanneen danda'an kanaa gaditti dhihaatanii jiru.

3.4.1 Sakatta'a Kitaaba Barataa Barnoota Afaan Oromoo Kutaa 9fi10

Kitaabileen kun dokumeentii Ministeera Barnootaatiin bara 2005tti kan maxxanfaman. Lamaanuu ammas hojiirra kan jiran yoo ta'an, kaayyoon qorataas kanneen xiinxaluu waan ta'eef, kallattiin fudhatamanii jiru.

3.4.2 Bargaaffii Barattootaa

Bargaaffiin meeshaa odeeffannoo lakkoofsaan shallagamanii qaacceffamuu danda'aniif kan tajaajilu (Creswell J.W, 2009) waan ta'eef, bargaaffiin haala filannootiin dhihaate 7, Eeyyee/lakkii 2, walumaagalatti, gaaffileen 9 barattootaaf qophaa'an. Gaaffilee kunis haala odeeffannoon barbaadame argamsiisuu danda'aniin tartiibeffamanii iddattoo filatamaniif raabsaman. Bargaaffii kana irrattis kaayyoon qorannichaafi qajeelfamni ifa ta'e kan kenname yoo ta'u, barattoonni ifaafi bilisa ta'anii odeeffannoo barbaadamu akka kennaniif jecha maqaa isaanii akka barreessan kan hingaafatamne ta'uufi kanneen yaanni isaanii kan biroon harkifamuu danda'u jedhamanii yaadaman irrattis ofeeggannoon kan tasifameedha.

3.4 3 Afgaaffii Barsiisotaa

Afgaaffiin meeshaa odeeffannoo karaa akkamtaan qaaceffamuuf itti gargaaramnu. Meeshaa kanaan odeeffannoon bifa gaaffiifi deebiitiin sassaabama. Kunis fuulletti tokko tokkoon yookiin gareen, bilbilaan, akkasumas, intarneettiin walqunnamuun gaggeeffama. Faayidaan meeshaa kanaas yeroo odeeffannoo kennaan qaamaan argamuu hindandeenyeetti karaa bilbilaan yookiin intarneettiin walqunnamuun odeeffannoo argachuun nidanda'ama. Odeeffannoo kennaanis odeeffannoo seenawaa kennuu danda'a. kana malees, gaaffii isaa akka odeeffannoo kennaaf galutti sirreessee gaafachuuf mijaa'aadha (Creswell, 2009).

Afgaaffii kanaanis gaaffileen deebii mitimurtaawaa qaban 6, qopheessuun barsiisotta Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 lamaan irraa odeeffannoon funaanamuun gaggeeffame. Amanamummaafi fudhatamummaan gaaffilee bargaaaffiifi afgaafftiin dhi'aatanii kaayyoo qorannichaa galmaan ga'uu, deebiin isaanis ragaan hiikamee yaada beektootaan deeggaramee kan dhi'aate ta'uufi mata dureewwan adda addaatti qoqqoodamanii salphaatti hiikamuuf kan waliin deemu ta'uun madaalamaniiti.

3.5 Adeemsa Ragaa walitti Qabuu

Odeeffannoon kan walitti qabame karaa meeshaalee funaansa ragaa sadan heeramanii yoo ta'u, kitaabilee barnoota Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 sakatta'uun ragaa argame gabatee qophaa'e keessatti galmeessuun guutuu yoo ta'u, barsiisotafi barattoota irraa immoo odeeffannoo argaman sassaabuun raawwate.

3.6 Mala Qaaccessa Ragaalee

Ragaa sakatta'a kitaabilee irraa argame gabatee keessa kaa'uun akkamtaafi ammamtaan mala qorannoo akkamtaafi ammamtaan qaaceffame. Kan bargaaaffii barattootaa ammamtaan qaaceffamee jira. Akkasumas, kan afgaaffii barsiisotaa irraa argame qaaceffamni isaa akkamtaan raawwate. Ragaan bargaaaffii barattootaafi afgaaffii barsiisotaa yaada walfakkaatu walitti fiduun sakatta'a kitaabilee jalatti qaaceffamuun ibsuufi hiikni ga'aan erga itti kennameen booda cuunfuun argannoon isaa kan ibsame. Argannoo kana irrattis hundaa'uudhaan yaanni furmaataa dhihaatee jira.

Boqonnaa Afur: Dhi'eessa, Qaaccessaafi Hiika Ragaalee

Adeemsa qorannoo tokko keessatti ragaaleen karaa adda addaatiin funaanaman mata duree adda addaa jalatti ramadamanii dhi'aachuun hiika argachuun barbaachisaadha. Haaluma kanaan ragaaleen sakatta'a kitaabilee, bargaaffii barattootaafi af-gaaffii barsiisotaa raawwatame irraa argaman boqonnaa kana keessatti mata dureewwan adda addaa jalatti xiinxalamuun ibsi itti kenname.

Ragaaleen karaa sakatta'a kitaabolee Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 irraa argaman, gabateewwan adda addaa keessatti mata dureewwan xixiqqaatti qoqqooduun erga qindaa'aniin booda tokkoon tokkoon gabateewwan kanneen jalatti ibsiifi hiikni ga'aan karaa ifa ta'een itti kennamee jira.

Ragaaleen dhimma dhi'aannaa gilgaalota dandeettii dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 kaayyoo qorannichaatiin hundaa'uun erga xiinxalamanii ibsamaniin booda, ragaaleen karaa bargaaffii barattootaafi afgaaffii barsiisota mana barumsaa Diilallaa sadarkaa 2^{ffaa}tiin argaman immoo, kanuma jalatti kanneen yaanni isaanii walfakkaatan qindeeffamanii jiru.

4.1 Seen duubee Barattoota Iddatteeffamanii

Bargaaffii dhi'aate irraatti umuriin barattoota kan taa'eef kanneen osoo hinharkifamin murtoo ofii kennuu danda'an adda baasuuf. Odeeffannoon kunis barattoota kutaa 9fi 10 walitti qabate yoo ta'u haala gabatee armaan gadiitiin ibsamee jira.

Gabatee 1 Odeeffannoo Baay'ina Barattoota Deebii Laatanii Umuriin

Umurii	Baay'ina	%
18_20	239	81
21_23	42	14
24_26	14	5
Waliigala	295	100

4.2 Qabxiilee Dhi'aannaa Gilgaalota Dandeettiwwan Dubbisuutiifi Barreessuu

Qabxiilee dhi'aannaa gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10niitiin walqabatan bu'uureeffachuun ragaaleen sakatta'a kitaabolee Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 gabateewwan keessatti qindaa'an. Ibsi isaanis gabateewwan duraafi boodaan haala itti aanuun dhihaate.

4.2.1 Baay'ina Gilgaalota Dandeettiwwan Dubbisuufi Barreessuu

Baay'inni gilgaalota kitaaba Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} gama dandeettii dubbisuutiin dhihaatan, dhibba tokkoofi kudha sagal yoo ta'an, kan kutaa 10 immoo dhibbaafi digdamii-tokko. Akkasumas, baay'inni gilgaalota dandeettii barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9 digdamii-lama. Kan kutaa 10 immoo, kudha torba. Baay'inni gilgaalota kanneenis, gabatee armaan gadii keessatti dhi'aatan.

Gabatee 2 Baay'ina Gilgaalota Dandeettiwwan Dubbisuufi Barreessuu

Boqonnaa	Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu								Gilgaalota Dandeettii Barreessuu							
	Gilgaalota dubbisa duraa		Gilgaalota yeroo dubbisaa		Gilgaalota dubbisa boodaa		Ida'ama		Jechootaafi sirrummaa seerlugaa		Sirrummaafi yaada ofii ibsuu		Yaada ofii ibsuu		Ida'ama	
	Kutaa		Kutaa		Kutaa		Kutaa		kutaa		Kutaa		Kutaa		Kutaa	
	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10
1	2	2	3	4	1	2	6	8	-	1	1	1	1	-	2	2
2	2	2	4	3	1	3	7	8	-	-	-	-	1	-	1	-
3	2	2	5	4	1	1	8	7	-	-	-	-	1	-	1	-
4	1	2	4	5	1	1	6	8	-	-	1	1	-	-	1	1
5	2	1	5	5	1	3	8	9	-	-	-	1	-	-	-	1
6	1	1	5	3	1	1	7	5	-	1	2	4	-	-	2	5
7	2	2	5	4	1	1	8	7	-	-	-	1	-	-	-	1
8	1	1	5	5	1	1	7	7	-	-	-	1	-	-	-	1
9	3	2	2	4	1	1	6	7	-	-	-	-	-	-	-	-
10	3	2	3	2	1	1	7	5	-	1	2	1	-	1	2	3
11	3	2	3	3	1	1	7	6	-	-	-	-	-	-	-	-
12	2	2	4	2	1	1	7	5	3	-	4	1	-	-	7	1
13	3	2	4	2	1	1	8	5	-	-	-	-	-	1	-	-
14	2	2	3	5	1	2	6	9	-	-	-	-	2	1	2	1
15	2	3	3	4	-	1	5	8	-	-	-	-	-	-	-	-
16	2	2	2	1	1	3	5	6	-	-	-	-	-	-	-	-
17	2	1	4	2	1	1	7	4	-	-	-	-	2	-	2	-
18	2	2	2	3	-	2	4	7	1	-	-	-	1	-	2	-
Ida'ama	37	33	66	61	16	27	119	121	4	3	10	11	8	3	22	17

4.2.2 Hariiroo Dandeettiin Dubbissuu Dandeettiwwan Biroo Waliin Qabu

Gilgaalonni dandeettii dubbisuu kutaa 9fi 10 kitaaba barataaa barnoota Afaan Oromoo keessatti dhi'aatan boqonnaalee jiran kudha-saddeettan keessatti gama hariiroo dandeettii biroo waliin qabaniin ilaalamaniiru.

Gabatee-3 Hariiroo Dandeettiin Dubbisuu Dandeettiwwan Biroo waliin Qabu

Boq on naa	Gilgaalotaafi Dandeettiwwan Hariiroo waliin Qaban											
	Kutaa 9						Kutaa 10					
	Dhggeef Achuu	Dubbachu u	Barrees Suu	Dubbachuu /barreessuu	Seer Luga	Jechoota	Dhaggee Ffachuu	dubbachuu	Barrees Suu	Dubbachuu /barreessuu	Seer luga	jechoota
1	4A	4AB,5A	5B	6	5C	4B,5C	4A	4AB,5AC,7 B	7A,B	–	–	4B,6
2	4A,5B6	4AB,5B,6	–	5A,C	–	5D	4AB6B	4AB,5AB,6 AB	5C6AC	–	–	4B
3	1A	1AB,2B	2B-E,3	2A	–	1BC,2D	–	1A,B,2A,B, D	2C,3	–	–	1B2D
4	1	1,3	2C,3	2A	–	2D	2B	1AB,2ABD, 3	2B-E	–	–	2E
5	1A,2A	1A	2D	2B,C,3	–	1B,2DE	2B,3C	1,2ABCE,3 AC	2D3BC	–	–	2D
6	1	1	3	2A-C,3	–	2D,E	–	1,2A,B,3	2C	–	–	2C
7	1A,B	1AB,2A	2D,E	2B,C,3	–	2D	–	1AB,2A-C	2A,D	3	–	2D
8	2A,3	1,2A,C,3	2B,D	–	2E	2E	–	1	2D,E	2A-C,3	–	2D
9	6A,B	6A-C,8	7B,8	7A	–	6C	–	4AB,5AB	5C,6	–	–	4B5D
10	1A,B	1A-C,3	1BC2A C3	2B	–	1C,2C	3A	1AB,2A,3A	3A	2B	–	1B
11	1A	1A- C,2A,3	1A- C2A3	–	–	1C,2B	–	1AB,2A,3	2C,3	2B	–	1B
12	1A	1AB,3	2CD,3	2A,B	–	1B	3	1AB,2A,3	3	2B	–	–
13	1A,B	1A-C	2CD,3	2A,B	–	1C,2C	–	1AB,2B,3	1A,2A	–	–	–
14	1A,2C	1A-C	2AB	3	–	1B,2C	–	2,3AB,5,6A, 7	–	4	–	3C6B
15	1A	1AB,3	3	2A,B	–	1B	–	1AB2AB35 AB	5B	3	–	1B2C
16	1A	1A,B	2AB,3	–	–	1B	–	1AB,2,3B	3B,C	3A,C	–	1B
17	1A	1A,B	2B,3C	2A,3A,B	–	1B,2B	–	1,2,3A,B	3B	–	2	–
18	1A,2,3	1A,2,3	1B	–	–	–	–	1A,B,2A	–	2C,3A	–	1B

Hiika: Gabatee kana keessatti lakkoofsonniifi qubeen isaan hordofan moggaasa gilgaalota kitaabilee keessaa agarsiisu.

Gabatee 3 irraa gilgaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 hariiroo dandeettiwwan afaanii biroo waliin qabaachuun isaanii toora dandeettiwwanii jalatti gilgaalonni kitaabilee keessatti moggaafaman tarreeffamanii argamu. Haa ta’u malee, gilgaalota boqonnaa tokko tokko keessatti qajeelfamni (ajajni) kenname ifa ta’uu dhiisuu irraan kan ka’e gilgaalonni dandeettii dubbisuu hariiroo dubbachuufi barreessuu keessaa kam waliin akka qaban hinbeekamu. Fakkeenyaaf, kan kutaa 9 boqonnaa tokko keessatti gilgaalli 6 fuula kitaabichaa 7 irratti qajeelfamni kenname,”Gaaffiwwan armaan gadii hubannoo dubbisa irraa argatteefi muuxannoo kee walitti fiduun deebisi,” jedha. Kan deebi’u afaaniin moo barreeffamaani? Hinbeekamu. Haalli kun kitaaba kutaa kanaa boqonnaa 2 gilgaala 5A, 5C, boqonnaa 3 gilgaala 2A, boqonnaa 4 gilgaala 2A, boqonnaa 5 gilgaala 2B, 2C, 3 boqonnaa 6 gilgaala 2A, B, C boqonnaa 7 gilgaala 2B, C, 3 boqonnaa 9 gilgaala 7A, boqonnaa 10 gilgaala 2B, boqonnaa 12 gilgaala 2A, 2B boqonnaa 13 gilgaala 2A, 2B boqonnaa 14 gilgaala 3, boqonnaa 15 gilgaala 2A, 2B, boqonnaa 17 gilgaala 2A, 3A, 3B keessatti nimul’ta. Hubannoo bal’aaf gabatee 3 irraa kan kutaa 9fi 10 toora ‘dubbisuu/barreessuu’ jedhu jalatti moggaasa gilgaalota tarreeffamanii ilaaluun nidanda’ama.

4.2.3 Hariiroo Dandeettiin Barreessuu Dandeettiwwan Biroo Waliin Qabu

Gilgaalonni dandeettii barreessuu kutaa 9fi 10 kitaaba barataaa barnoota Afaan Oromoo keessatti dhihaatan boqonnaalee jiran kudha-saddeettan keessatti gama hariiroo dandeettii biroo waliin qabaniin ilaalamaniiru.

Gabatee 4 Hariiroo Dandeettiin Barreessuu Dandeettiwwan Biroo Waliin Qabu

Boqonnaa	Gilgaalootaafi Dandeettiwwan hariiroo waliin qaban									
	Kutaa 9					kutaa 10				
	Dhaggeefachuu	Dubbac huu	dubbisuu	Seerluga	jechoota	Dhaggeefachuu	Dubbachu u	dubbisu u	seerluga	jechoota
1	-	-	9A	9B	9B	-	11A	11A, 11B	-	-
2	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-
3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	6	-	6	-	-	-	-	-	-	-
5	-	-	-	-	-	6	-	6	8B	-
6	-	-	6A, 6B	-	-	5,6B , 7A	5, 6B, 7A	5, 6A,7B	-	-
7	-	-	-	-	-	-	-	5	5	5
8	-	-	-	-	-	-	-	-	7	7
9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	-	-	4B,4C	-	-	-	-	6A	6B,7	6B,7
11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	-	-	4A,4B,5A,5B,5C,6A,6B	-	-	-	-	5	-	-
13	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-
14	-	-	-	8.1, 8.2	8.1,8.2	-	11	11	-	-
15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	-	-	7A	7B	7B	-	-	-	-	-
18	-	5	4B, 5	-	-	-	-	-	-	-

Hiika: lakkoofsonniifi qubeewwan gabatee keessatti isaan hordofan gilgaalota kitaabilee keessaa bakka bu’u.

Gabatee 4 irraa gilgaalota dandeettii barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10niif dhi'aatan caalmaan dandeettii dubbisuu waliin itti aansuun dandeettiwwan afaanii biroo kan akka jechootaafi seer-luga waliin hariiroo qabu. Gilgaalionni kutaa 10 boqonnaa 1 gilgaalli 11Afi boqonnaa 14 gilgaalli 11,dandeettii dubbachuu,akkasumas, boqonnaa 5 gilgaalli 6, boqonnaa 6, gilgaalli 6,6B,7A,B dabalataan dandeettiwwan dhaggeeffachhuufi dubbachuu waliin hariiroo qabu. Akkasumas, gilgaalonni kutaa 9 boqonnaa 4 gilgaalli 6 dhaggeeffachuu waliin, boqonnaa 18 gilgaalli 5, dandeettii dubbachuu waliin hariiroo qabu.

Barattoota kutaa 9^{ffaa}fi 10^{ffaa} mana barumsa Diilallaa sadarkaa 2^{ffaa}tiif bargaaffii gaafa 12/07/2009 dhihaateen gaaffii “Yeroo gilgaalota dandeettii dubbisuufi barreessuu hojjattu dandeettiwwan biroo si shaakalsiisuun gilgaalota kanaa maal fakkaata?” jedhu gaafatamanii filannoo dhihaateef keessaa akka armaan gadiitti deebisanii jiru.

Deebii	Kutaa 9		Kutaa 10	
	Dubbisuu %n	Barreessuu % n	Dubbisuu % n	Barreessuu % n
Cimaa	58.1	41.3	60.3	47.7
Giddugaleessa	23.9	43.4	26.1	35.1
Laafaa	17.9	15.2	13.5	17.1

Deebii barattoota kanaarraa dhibbeentaa guddaan ‘cimaa’ taa’uun gilgaalonni dandeettii dubbisuufi barreessuu kutaa 9fi 10 waliifi dandeettiwwan biroo waliin hariiroo qabaachuu mul’isa.

Haata’umalee,akkuma dhibbeentaan deebii barattootaa kun agarsiisutti, gilgaalota dandeettii barreessuu caala kan dandeettii dubbisuu dandeettiwwan biroo waliin qabaachuun nihubatama.

Gama afgaaffii barsiisotaa 15/07/2009 gaaffii ‘Gilgaalonni dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 waliifi dandeettiwwan biroo waliin hariiroon qaban maal fakkaata?’ jedhuun gaafatamanii deebii yoo kennan,”Dandeettiwwan lamaanuu waliifi dandeettiwwan biroo waliin hariiroo niqabu. Keessattuu gilgaalonni dandeettiin dubbisuu kan kutaa lachuu dandeettii barreessuu waliin hariiroo cimaa qabu,” jechuun ibsanii jiru.

4.2.4 Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Akaakuu Gaaffileefi Sadarkaa Hubannootiin

Gilgaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9ffaafi 10^{ffaa} boqonnaalee kudha saddeet jalatti dhihaatan. Gilgaalota kanneenis, gama dandeettii dubbisuu irratti xiyyeeffatame, akaakuu gaaffilee ittiin dhihaataniifi sadarkaa hubannoo gaafatuun gabatee armaan gadii keessatti dhihaatanii jiru.

Gabatee 5 Dandeettii Dubbisuu Irratti Xiyyeeffatame, Akaakuu Gaaffileefi Sadarkaa Hubannoo

	Gilgaalota dursanii tilmaamuu					Gilgaalota hubannoo waliigalaa					Gilgaalota hubannoofi muuxannoo								Sadarkaa Hubannoo		
	kutaa 9		kutaa 10		Akaakuu gaaffilee	Sadarkaa Hubannoo	Kutaa 9		Kutaa 10		Akaakuu gaaffilee	Sadarkaa hubannoo		Kutaa 9		Kutaa 10		Akaakuu gaaffilee			
	Baa y' Ina	% n	Bay ' Ina	%n			Ba a y'n a	% N	Ba a Y'i na	% N		Sarara	Sarara gidduu	Ba ayi n	% n	ba ay n	% n				
																				Kutaa 9 fi 10	
1	2	1.6	2	1.6	Maalessa	Sarara	3	2.5	4	3.3	Maalessa	4	3.1	3	2.3	1	0.8	2	1.6	Maalessa	Sararaa n Ala
2	2	1.6	2	1.6	Eeyyee/lakki		4	3.3	3	2.4	Soba/dhuga	4	3.1	3	2.3	1	0.8	3	2.4	Eeyyee/lakkii	
3	2	1.6	2	1.6	Ibsi		5	4.1	4	3.3	Eeyyee/lak kii	6	4.7	2	1.5	1	0.8	1	0.8	Ibsi	
4	1	0.8	2	1.6	Kana moo sana		4	3.3	5	4.1	Kana moo sana	6	4.7	3	2.3	1	0.8	1	0.8	Kana moo sna	
5	2	1.6	1	0.8			5	4.1	5	4.1	Filannoo	5	3.9	4	3.1	1	0.8	3	2.4		
6	1	0.8	1	0.8	Tarreessi		5	4.1	3	2.4	Bakka duwwaa	5	3.9	3	2.3	1	0.8	1	0.8	Barreessii	
7	2	1.6	2	1.6			5	4.1	4	3.3	Ibsi	5	3.9	4	3.1	1	0.8	1	0.8		
8	1	0.8	1	0.8	Himi		5	4.1	5	4.1	Ibsi	6	4.7	4	3.1	1	0.8	1	0.8	Dhi'eessii	
9	3	2.5	2	1.6	Mari'dhaa		2	1.6	4	3.3	Walitti	4	3.1	2	1.5	1	0.8	1	0.8		
10	3	2.5	2	1.6			3	2.5	2	1.6	firoomsi	5	3.9	-	-	1	0.8	1	0.8		
11	3	2.5	2	1.6	Hiika jechootaa tilmaami		3	2.5	3	2.4	Hima ijaari	6	4.7	-	-	1	0.8	1	0.8		
12	2	1.6	2	1.6			4	3.3	2	1.6	Tarreessi	6	4.7	-	-	1	0.8	1	0.8		
13	3	2.5	2	1.6	Maqaa dha'i		4	3.3	2	1.6	Maqaa dha'i	5	3.9	1	0.7	1	0.8	1	0.8		
14	2	1.6	2	1.6			3	2.5	5	4.1	Baasii agarsiisi	4	3.1	4	3.1	1	0.8	2	1.6		
15	2	1.6	2	1.6			3	2.5	4	3.3		3	3.1	4	3.1	-	-	1	0.8		
16	2	1.6	2	1.6			2	1.6	1	0.8		2	1.5	3	2.3	1	0.8	3	2.4		
17	2	1.6	1	0.8			4	3.3	2	1.6		2	1.5	4	3.1	1	0.8	1	0.8		
18	2	1.6	2	1.6			2	1.6	3	2.4		3	2.3	2	1.5	-	-	2	1.6		
wal	37	31	33	27			66	55	61	50			81	63	46	36	16	13	27	22	

Hiika %n - dhibbentaan

Gabatee 5 irraa akka argamutti dhi'aannaa gilgaalota kanaa kan boqonnaalee hundaa dhibbeentaan yoo ilaalle, gilgaalonni dursanii tilmaamuu (gilgaalonni dubbisa duraa) kan kutaa 9 %31, kan kutaa 10 %27 gilgaalonni hubannoo (odeeffannoo dimshaashaafi murtaa'oo) (gilgaalonni yeroo dubbisaa) kan kutaa 9 %55, kan kutaa 10 % 50 gilgaalonni hubannoofi muuxannoo isaanii barattoonni akka walitti fidan taasisan (gilgaalonni dubbisa boodaa) kan kutaa 9 %13 kan kutaa 10 % 22 ta'uun dhi'aannaa gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9 irra caalatti barattoonni waan dubbisan irraa dandeettii hubannoo argachuu akka gonfatan caalmaan itti xiyyeeffachuu agarsiisa.

Kun akkuma ibsmetti kan jiru ta'ee, gilgaalota hubannoo barattootaa madaalan qofa dhibbeentaan yoo ilaalle, kanneen hubannoo sarara dubbisaa gaafatan % 63 yoo ta'u, hubannoo sarara dubbisa gidduu kan gaafatan immoo %36. Gaaffileen kamiyyuu barsiisuu keessatti tajaajila mataa isaanii qabaatanillee, gaaffileen deebiin isaanii fuulletti dubbisa keessaa argaman baay'achuun kun sammun barattootaa gadfageenyaan akka hinyaadne taasisuu danda'a

Gabatee kana irraa gilgaalonni tilmaama dubbisa duraa boqonnaa 1-18tti dhi'aatan akaakuun gaaffilee boqonnaa hunda keessatti irra deddeebiin itti gargaaraman maalessa, kana moo sana, eeyyee/lakkii, ibsiifi kanneen biroo (facaatii akaakuu gaaffilee itti aanee dhi'aatu keessatti kan hinheeramin) qofadha. Akaakuun gaaffilee kun kaayyoo barbaadameefii ooluu danda'anillee, akaakuun gaaffilee biroo dhimma kanaaf oolan kanneen akka filannoofi soba/dhugaa akkasumas, gaaffilee banamoo kan akka maal akka beekan, maal qulqulleeffatanii akka hinbeeknefi maal beekuu akka barbaadan gaafatamuu dhabuun nimul'ata.

Gilgaalonni hubannoo madaaluu (odeeffannoo dimshaashaafi murtaa'oo argachuu) irratti xiyyeeffatan immoo boqonnaalee hunda keessatti irra deddeebiin akaakuu gaaffilee maalessa, bakka duwwaa, soba/dhugaa, filannoofi kanneen birootti gargaaramanii jiru. Haata'umalee facaatiin isaanii kan walgitu miti. Kanas gabatee ittiaanurraa mirkaneeffachuun nidanda'ama.

Gabatee-6 Facaatii akaakuu Gaaffilee Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu

Boqonnaa	Akaakuu Gaaffilee																			
	Bakka duwwaa		Firoomsii		Filannoo		Soba/dhugaa		Kanamoo sana		Eeyyee/lakki		Maaleessa		Ibsi		Tarreessi, himi, hima ijaari, barreesi, dhi'eessi tilmaami mari'adhaa, maqaadha'i,i		da'ama	
	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10	9	10
1	1		-		-	1	-	1	-	1	-	1	4	5	1	1	3	2	9	12
2	-	1	1		-		1		1		1	3	3	4	-	2	2	2	9	12
3	-		-		-		-	1	2	1	2		4	4	1	3	5	2	14	11
4	-		-		1		1	1	-	2	1	2	4	5	1	2	2	4	10	16
5	-		-		1		1	1	-	2	1	1	4	5	-	1	4	3	11	13
6	1		1		-		-	1	-		2	2	5	3	-		2	1	11	7
7	-		-		-		-		-		-	1	5	4	-		5	3	10	8
8	1		-		-		1		1		2		4	5	1	2	3	3	13	10
9	-		-		-	1	-	1	-		2	1	3	4	-	2	5	1	10	10
10	-		-		-		1	1	-		-	1	2	3	1		5	1	9	6
11	-		1		-	1	-	1	-		-		2	3	3	2	2	1	8	8
12	1		-		-		1	1	-	1	1	1	2	2	1	2	2		8	7
13	1	1	-	1	-		1	1	-		-	1	3	3	1		3	1	9	7
14	1		1		-	2	-		-		1	4	3	5	-	1	1	3	7	16
15	-		-		-	1	1		-		1	1	3	6	1		2	5	8	13
16	1		-		-		-		1	2	1	3	3	5	2	2	1	3	9	15
17	-		-		-		-		3		4	3	5	4	1	3	5	3	18	13
18	-		-		-		-	1	-	1	3	1	4	1	2	2	1	3	10	9
Ida'ama	7	2	4	1	2	6	8	11	8	10	22	26	63	71	16	25	53	41	18 3	19 3

Hiika: Gabatee keessatti lakoofsonni akaakuu gaaffilee jalatti 9,10 jechuun jiran kutaalee agarsiisu.

Facaatii akaakuu gaaffilee gabatee armaan oliirraa yoo ilaallu, irra caalli isaanii gaaffilee maalessaa yoo ta'an baay'ee muraasa kan ta'an immoo gaaffilee filannooti. Kunis kan agarsiisu gaaffilee barreessuuf salphaa ta'an kan akka 'maalessaa' irratti kan xiyyeeffateefi kanneen qopheessuuf yeroo dheeraa gaafatan kan akka 'filannoo' dagatamuudha. Akaakuun gaaffilee hundi bakka isaanitti barbaachisoo waan ta'aniif walmadaalsisuun dhi'eessuun kaayyoo barbaadame haala barbaadameen galmaan ga'uuf mijataadha.

Akaakuu gaaffilee gilgaalonni dandeettii dubbisuu ittiin dhihaatan irrattis barattoota kutaa lamaniifuu bargaaffiin gaafa 12/07/2009 dhihaatee deebii akka armaan gadiitti laataniiru.

Deebii	Kutaa 9ffaa		Kutaa 10ffaa	
	Baay'ina barattootaa	%	Baay'ina barattootaa	%
Bakka duwwaa	17	9.2	11	9.9
Filannoo	12	6.5	7	6.3
Walitti firoomsii	15	8.1	9	8.1
Soba/dhugaa	9	4.8	4	3.6
Kana moo sana	20	10.8	13	11.7
Eeyyee/lakki	29	15.7	12	10.8
Maalessa	58	31.5	38	34.2
Ibsi	24	13	17	15.3
Kanneen biroo	—	—	—	—
Ida'ama	184	100	111	100

Gabatee facaatii akaakuu gaaffileerraa akkuma mul'atu kan kutaalee lachuu akaakuun gaaffilee caalatti gilgaalonni dhi'aataniin tartiibaan 'maalessa' ta'uu % 31.5fi % 34.2 niagarsiisu. Filannoofi soba/dhugaan immoo muraasa ta'uu dhibbeentaan isaanii nimul'isa. Kunis dhihaannaan gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 akaakuu gaaffilee barreessuuf salphaa ta'anitti xiyyeeffatamuu nu hubachiisa.

Deebii gaaffilee kanaas akkamitti dubbisa keessaa akka argatan barattoota kutaa lameeniifuu gaaffii dhihaateef deebii akka armaan gadiitti kennaniiru.

Deebii	Kutaa 9^{ffaa}	Kutaa 10^{ffaa}
Irra keessa dubbisuun	% 55.9	% 75.6
Gadfageenyaan dubbisuun	% 32	% 6.3
Hubannoofi muuxannoo walbira qabuun	% 11.9	% 9

Deebii barattoota kana irraas waanti hubatamu deebiin gaaffilee dhihaatanii irra caaltti dubbisa keessaa fuulleetti kan argaman ta'uudha.

Haala dhihaannaa gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 ilaalchisee af-gaaffiin gaafa 15/07/2009 barsiisota kutaa lameeniifuu dhihaatee jira.

Haaluma kanaan barsiisonni kun gaaffilee gaafatamanii deebii yoo kennan, “Gaaffileen gilgaalota dubbisuu kan kutaa lachuu baay’een dubbisa keessaa deebiin isaanii fuulletti kan argaman. Tokko tokko immoo, qajeelfamni isaanii ifa miti. Akaakuu gaaffilee murtaa’ootti irra deddeebiin gargaaramanii jiru,” jechuun akka hanqinaatti haala walfakkaatuun kaasaniiru. Kanamalees, gilgaalonni kun hubannoo barattootaa madaaluufi beekumsa haaraa barattootaaf dhiheessuu isaanis akka ciminaatti heeraniiru.

Kana malees, gilgaalonni kun gulantaa dubbisa duraatti barattoonni muuxannoo isaanii gara mata duree dubbisichaatti akka fidan kan taasisan, jechoota dubbisa keessatti barattootaaf gufuu ta’uu danda’u jedhamannii yaadaman kan barsiisaniifi tartiiba gochaa yeroo dubbisaallee kan beeksisaniidha.

Gilgaalonni yeroo dubbisaatti dhi’aatanis barattoonni kaayyoo dubbisaa akka galmaan ga’aniif tarsiimolee dubbisaa adda addaatti gargaaramanii dandeettiwwan afaanii biroollee akka shaakalan kan taasisaniidha. Gilgaalonni kun bal’inaan gilgaalota gulantaa dubbisa duraafi boodaallee waan caalaniif barattoonni hubannoo isaanii akka cimsataniif carraa bal’aa kan kennaniidha. Dhi’aannaan gilgaalota dubbisa boodaa immoo guutummaa guututti barattoonni waan dubbisaniifi muuxannoo isaanii akka walitti fidanii madaalan kan taasisaniidha. Kanamalees, gilgaalonni gulantalee sadanuu keessatti dhi’aatan kaayyoo ifaafi murtaa’oo kan qaban, seer-luga sirriin kan dhi’aataniifi baay’een isaanii sadarkaafi muuxannoo barattootaa yaada keessa kan galchan ta’uun ciminaalee ijoodha

4.2.5 Haala Dhi’aannaa Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Tajaajilaan

Kitaabileen Afaan Oromoo kutaa 9 fi 10 boqonnaalee kudha saddeetitti qoqqoodamanii dhi’aatan. Gabateen armaan gadiis haala dhi’aannaa gilgaalota dandeettii dubbisuu boqonnaalee kanneen jala jiran, tajaajilaa qabaniin dhibbentaan agarsiisa.

Gabatee-7 Dhi'aannaa Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Tajaajilaan

B O Q O N N A A	Gilgaalota dubbisa duraa dubbisuuf barattoota								Gilgaalota gulantaa yeroo dubbisaa dubbisuu barattootaa								Gilgaalota gulantaa dubbisa boodaa hubannoo barattootaa							
	Qopheessan				Hingopheessine				Adda baasan				Adda hinbaasne				Bal'isan				Hinbal'isne			
	Kutaa				Kutaa				Kutaa				Kutaa				kutaa				kutaa			
	9		10		9		10		9		10		9		10		9		10		9		10	
	Baay Ina	%n	Baay Ina	%n	Baay Ina	%n	Baay Ina	%n	Baay ina	%n	Baay Ina	%n	Baay ina	%n	Baay ina	%n	Baay ina	%n	Baay ina	%n	Baay ina	%n	Baay ina	%n
1	1	2.69	1	3	1	2.72	1	3	2	3	4	6.55	1	1.5	-	-	1	6.25	2	7.4	-	-	-	-
2	1	2.69	1	3	1	2.72	1	3	3	4.54	3	4.9	1	1.5	-	-	1	6.25	3	11.1	-	-	-	-
3	1	2.69	1	3	1	2.72	1	3	5	7.57	4	6.55	1	1.5	-	-	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
4	1	2.69	2	6.1	-	-	-	-	4	6.1	5	8.2	-	-	-	-	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
5	2	5.38	1	3	-	-	-	-	5	7.57	5	4.9	1	1.5	-	-	1	6.25	3	11.1	-	-	-	-
6	1	2.69	1	3	-	-	-	-	4	6.1	3	4.9	1	1.5	-	-	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
7	2	5.38	2	6.1	-	-	-	-	5	7.57	4	6.55	-	-	-	-	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
8	1	2.69	1	3	-	-	-	-	5	7.57	5	8.2	-	-	-	-	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
9	-	-	2	6.1	3	8.18	-	-	2	3	4	6.55	-	-	-	-	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
10	2	5.38	2	6.1	1	2.72	-	-	3	4.54	1	1.6	-	-	1	1.62	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
11	2	5.38	2	6.1	1	2.72	-	-	2	3	2	3.3	1	1.5	1	1.62	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
12	2	5.38	1	3	-	-	1	3	3	4.54	1	1.6	1	1.5	1	1.62	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
13	2	5.38	2	6.1	1	2.72	-	-	4	6.1	2	3.3	-	-	-	-	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
14	1	2.69	2	6.1	1	2.72	-	-	2	3	4	6.55	1	1.5	1	1.62	1	6.25	2	7.4	-	-	-	-
15	2	5.38	2	6.1	-	-	1	3	3	4.54	3	4.9	-	-	1	1.62	-	-	1	3.7	-	-	-	-
16	1	2.69	1	3	1	2.72	1	3	2	3	1	1.6	-	-	-	-	1	6.25	3	11.1	-	-	-	-
17	2	5.38	1	3	-	-	-	-	4	6.1	2	3.3	-	-	-	-	1	6.25	1	3.7	-	-	-	-
18	2	5.38	2	6.1	-	-	-	-	2	3	3	4.9	-	-	-	-	-	-	2	7.4	-	-	-	-
Wal	26	70	27	81	11	30	6	18	60	91	56	91.8	6	9	5	8.1	16	100	27	100	-	-	-	-

Hiika%n_dhibbentaan

Gabatee 7 irraa akka hubatamutti, gilgaalonni dandeettii dubbisuu dubbisa dura dhi'aatan keessaa kan kutaa 9 %70, kan kutaa 10% 81 jechoota dubbisa keessatti hubannoo barattootaaf gufuu ta'uu danda'u jedhamanii yaadaman dursa heeranii jiru. tartiiba hojii yeroo dubbisaas barattoota agarsiisuun isaanis ifatti nimul'ata. Akkasumas gaaffilee mariif ta'an dhi'eessanii argamu. Kanaafuu, gilgaalonni kun barattoota dubbisuuf kan qopheessan, Gilgaalonni dubbisa duraa kan kutaa 9 % 30, kan kutaa 10 % 18 kan dhi'eessan jechoota baramoo waan ta'aniif hiika isaanii tilmaamanii waan tilmaaman sana mirkaneeffachuuf gara dubbisaatti kanneen isaan qajeelchan miti. Fakkeenyaaf, boqonnaa 9 gilgaalli 6C jechoota 'ilbiisa', 'beeyilada', 'miidhaa' jedhan yoo ilaalle jechoota kana sadarkaa gadaanaatti gosa barnoota biroo keessatti kan baratan ta'uu bargaaiffii barattootaarraa kan hubatame. Kanaafuu, gilgaalonni kun barattoota dubbisuuf kan hinqopheessine. Akkasumas, gaaffileen mariif dhi'aatan tokko tokko osoo hinmari'atinuu tokkoon tokkoon barattootaatiin kanneen deebi'aniidha. Fakkeenyaaf, kutaa 9, gilgaalli boqonnaa 3, 1A fuula 23 irraa yoo ilaalle, fakkiilee kennaman ilaaluun mari'atanii akka deebisaniif qajeelfama "Fakkiilee armaan gadii ilaaluun, gaaffiwwan kanneen gareen irratti mari'chuun deebisaa." jedhuun gaaffilee barattootaaf dhi'aatan keessaa gaaffii 'Meeshaalee walqunnamtii uummataa kan jedhaman kanneen armaan gadii keessaa kam fa'a beekta?' kan jedhu meeshaaleen kun naannoo adda addaatti waan argamaniif haala qabatama yeroo ammaatiin barattoota naannoo magalaatiif haahafuu isaan baadiyyaatiifuu gaaffii mariif dhi'aatu hinta'u.

Gabatee 7 irraa gilgaalota yeroo dubbisaa kan kutaa lamaaniifuu dhi'aatan keessaa %90 ol dubbisuu barattootaa kan addaan baasan yoo ta'an, %10 gad kanneen ta'an dubbisuu barattootaa kan addaan hinbaafne. Sababni gilgaalonni kun dubbisuu barattootaa addaan hinbaafneefis gaaffileen gilgaalota kanaa osoo hindubbisiinuu deebiin isaanii muuxannoo irraa kan argaman waan ta'aniifi. Fakkeenyaaf, kan kutaa sagalii boqonnaa 2 keessatti gilgaalli 5Dn osoo hindubbisiinuu barattoonni muuxannoorraa ka'anii hojjachuu danda'u. gilgaalli kunis, hiika jechoota baramoo 'fira', 'aantee'; 'walbira dhaabacuu', 'walgargaaruu' fi kan kana fakkaatan walitti akka firoomsaniif dhi'aataniidha.

Sakatta'a kitaabaa taasifameen gabatee 7 irraa akka mul'atutti gilgaalonni dubbisa booda dhi'aatan %100 hubannoo barattootaa kan bal'isan. Sababiin isaas gilgaalota kan

hojjachuuf hubannoo dubbisarraa argatanitti gargaaramanii barattoonni muuxannoo isaanii akka sakatta'an taasisuuf qindaa'anii kan dhi'aatan.

Haala dhi'aannaa gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} fi 10^{ffaa} ilaalchisee bargaaffiin barattoota mana barumsa Diilallaa sadarkaa 2ffaa kutaalee kanaatiif gaafa 12/07/2009 qorataan barattoota iddatteeffamaniif dhi'aatee jira. Haaluma kanaan gaaffii "Gilgaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo haala ga'aa ta'een dhihataniiru jettaa?" jedhu gaafatamanii, kanneen gaafataman keessaa kutaa 9^{ffaa}n %54.8 'eeyyee', % 45.1 'lakki' deebii jedhu kennaniiru. Kanneen 'lakki' jedhanis sababa isaa yoo ibsan, % 56.6 waan gaafataman irratti dursanii hubannoo qabaachuu, % 32.5 hubannoo isaanii kan hinmadaalle ta'uu, % 10 immoo hubannoo argataniin muuxannoo isaanii akka gabbifatan gilgaalonni kun kan isaan hin gargaarre ta'uu ibsaniiru.

Barattoonni kutaa 10ffaas gaaffii walfakkaataa gaafatamaniiru. Kanneen gaafataman keessaas, % 81.9 'eeyyee', % 10.8 'lakki' immoo deebii 'lakki' jedhu kennaniiru. Kaneen 'lakki' jedhanis, % 65 hubannoo dursanii qabaachuu, % 25 hubannoo isaanii kan hinmadaalle ta'uu, % 10 muuxannoo gabbifachuuf kan isaan hin gargaarre ta'uu akka sababaatti dhiheesaniiru.

Afgaaffii barsiisota Afaan Oromoo mana barumsa Diilallaa sadarkaa 2ffaa kutaa 9 fi 10 barsiisaniif gaafa guyyaa 15/07/2009 qoratichaan dhimma dhi'aannaa gilgaalota dandeettii dubbisuurratti dhi'aatee ture. Haaluma kanaan gaaffii "Gilgaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo dhi'aatan hubannoo barattoota madaaluufi beekumsa haaraa barattootaaf dhi'eessuu irratti maal fakkaatu?" gaaffii jedhu gaafatamanii deebii yoo kennan, "Jechootni hiika isaaniirratti akka mari'ataniif dubbisa dura barattootaaf dhi'aatan tokko tokko baramoodha. Gaaffileen mariif dhi'aatan tokko tokkos onnachiisoo miti." yaada jedhu dhi'eessan.

Yaadolee armaan oliirraa akka hubatamutti, gilgaalonni dandeettii dubbisuu boqonnaalee hunda keessatti xiyyeeffannoo sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootaaf taasisan jiraatanillee, gilgaalonni boqonnaa tokko tokko keessaa sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootaatii gad kanneen ta'an jiraachudha. Haalli kunis kitaabilee kutaa lachuu keessa kanjiru ta'ee akka fakkeenyaatti kitaaba kutaa 10 boqonnaa 1, gilgaali 4B, boqonnaa 2

gilgaala 4B, boqonnaa 3 gilgaala 1B, boqonnaa 9 gilgaala 5D, boqonnaa 10 gilgaala 2A, boqonnaa 11 gilgaala 2C, boqonnaa 12 gilgaala 1Bfi 2B, boqonnaa 14 gilgaala 3Cfi 5, boqonnaa 15 gilgaala 1Bfi 2C, boqonnaa 16 gilgaala 1B keessatti nimul'ata.

4.2.6 Haala Dhi'aannaa Gilgaalotaa Gama Dandeettii Barreessuutiin

Kitaabileen Afaan Oromoo Kutaa 9fi 10 qopha qophaatti boqonnaalee kudha-saddeetitti qoodamanii jiru. Boqonnaalee jiran keessaa gilgaalonni dhihaatan kan kutaa 9 digdamii-lama yoo ta'an, kan kutaa 10 immoo kudha-torba. Isaanis haala armaan gadiitii gabatee keessatti dhihaataniiru.

Gabatee 8 Dhi'aannaa Gilgaalota Dandeettii Barreessuu

	Kutaa 9		Kutaa10				
Boqonnaalee gilgaalonni keessatti argaman	Baay'ina gilgaalaa	% n	Boqonnaalee gilgaalonni keessatti argaman	Baay'ina Gilgaalotaa	% n	Dandeettii barreessuu irratti xiyyeeffatame	Gosa dalagaalee barreessuu
12,18	4	18.1	1,6,10	3	17.6	Jechootaafi sirrummaa seer lugaa	To'annoo jalaa
1,4,6,10,12	10	45.4	1,4,5,6,7,8,10,12	11	64.7	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelcha jalaa
1,2,3,14,17,18	8	36.3	10,13,14	3	17.6	Yaada ofii ibsuu	Barreessuu walabaa
Ida'ama	22	100		17	100		

Hiika : % n - Dhibbentaan

Gabatee armaan oliirraa gilgaalota dandeettii barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9 dhi'aatan 22 keessaa yaada ofii ibsuuf 8, sirrummaafi yaada ofii ibsuuf 10, jechootaafi sirrummaa seer-lugaaf 4tu argama.

Gosoonni dalagaalee barreessuus kanaan waan walqabataniif kan barreessuu walabaa 8, kan qajeelcha jalaa 10, kan to'annoo jalaa immoo 4tu jiru.

Gabatee 8 irraa akka hubatamutti, gilgaalota dandeettii barreessuu Afaan Oromoo kutaa10 dhihaatan 17 keessaa jechootaafi sirrummaa seer-lugaaf % 17.6, sirrummaafi yaada ofii ibsuuf % 64.7, yaada ofii ibsuuf immoo % 17.6 ta'u.

Gosoonni dalagaalee barreessuus kanaan waan walqabataniif kan to'annaa jalaa %17.6, kan qajeelcha jalaa %64.7, kan barreessuu walabaa immoo %17.6tu jiru. Kunis kan agarsiisuu gilgaalota sirrummaafi yaada ofii ibsuu irratti xiyyeeffannoo guddaa kennuun isaan hafaniif xiyyeeffannoo xiqqaan kennamuudha.

Karaa afgaaffii barsiisotaa mana barumsa Diilallaa sadarkaa 2ffaa gaaffii 'Gilgaalonni dandeettii barreessuu Afaan Oromoo dhugaa addunyaa qabatamaa irratti hundaa'uun isaanii ammam?' jedhu gaafatamanii deebii yoo kennan, "gilgaalonni dandeettii barreessuu kutaa lachuu qabatamaan waan naannoo isaanitti argamaniifi jireenya isaanitiin walqabatan irratti barattoonni barreessuu akka shaakalan taasisuun isaanii ol'aanaadha." jechuun ibsanii jiru.

Walumaagalatti, gilgaalonni kun salphaarraa gara cimaatti kan ijaaraman, dandeettii barreessuu afaan dhalootaa shaakalsiisuuf seenaa jireenya namoota beekamoo, waa'ee wantoota naannoo isaanii, gabateetti fayyadamuu, oduu duriifi mata duree barbaadan filachuun akka barreessan taasisuun dandeettii afaanii biroo waliin walqabsiisanii akka shaakalan dhi'eessuun ciminaalee ijoodha.

Kanamalees, barattoonni sadarkaa giddugaleessa irra jiraachuu yaada keessa galchuun gilgaalota sirrummaafi yaada ofii ibsuurratti xiyyeeffachuun kan dhihaatan ta'uufi boqonnaawwaniifi kutaan kan walirratti ijaaramaa deeman ta'uun qabxiilee dabalataan akka ciminaatti ilaalamaniidha.

Boqonnaa Shan: Cuunfaa Goolabaafi Yaada Furmaataa

5.1 Cuunfaa

Qorannoon kun kaayyoowwan qabatee ka'e qaba. Isaan keessaa tokko dhi'aannaa gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 ibsuudha. Waanti argames, gilgaalonni dandeettii dubbisuu kutaa 9 kan hubannoo waliigalaa madaalan %55, kan tilmaama duraa %31, akkasumas, kan hubannoofi muuxannoo walitti fididan %13 ta'uutu hubatame. Kan kutaa 10 immoo hubannoo waliigalaa kan madaalan %50, kan tilmaama duraa %27, kan hubannoofi muuxannoo walitti fidan immoo %22 akka ta'etti hubatame. Baay'inni akaakuu gaaffilee dhi'aataniis, guddaa irraa gara xiqqaatti kan kutaa 9 tartiibaan maalessa, (tarreessi, himi, hima ijaari, maqaa dha'i, mari'adhaa,baasii agarsiisi,hiika jechootaa tilmaami), eeyyee/lakki, ibsi, kana moo sana, soba/dhugaa, bakka duwwaa, firoomsii fiilannoo ta'anii argamu. Gaaffileen kan kutaa 10 immoo, maalessa, kanneen biroo, eeyyee/lakki, ibsi, soba/dhugaa, kana moo sana, fiilannoo, bakka duwwaafi firoomsiidha. Deebiin gaaffilee dhi'aatanii kanneenis dubbisa keessatti irra caalli isaanii fuulletti kan argaman, hanga tokko immoo dhokataa kan ta'aniifi harki xiqqaan hubannoo dubbisa keessaafi muuxannoo qaban walitti fiduun kan argaman. Gilgaalonni dandeettii barreessuu kan kutaa 9 sirrummaafi yaada ofii ibsuuf % 45.4, yaada ofii ibsuuf % 36.3, akkasumas, jechootaafi sirrummaa seer-lugaaf % 18.1 ta'uutu mul'ate. Kan kutaa 10 immoo, sirrummaafi yaada ofii ibsuuf % 64.7, yaada ofii ibsuuf % 17.6, akkasumas, jechootaafi sirrummaa seerlugaaf % 17.6 ta'uutu bira ga'ame. Gosoonni dalagaalee barreessuus haaluma kanaan dhibbeentaan guddaa irraa gara xiqqaatti kan kutaa 9 qajeelcha jalaa,barreessuu walabaa, to'annoo jalaa akkasumas, kan kutaa 10 qajeelcha jalaa,barreessuu walabaafi to'annoon jalaa walqixaan dhi'aatan.

Kaayyoon qorannoo kanaa inni lammataa haalli gilgaalonni dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 itti dhi'aatan hariiroo waliifi dandeettiwwan afaanii biroo waliin qabaachuu isaanii adda baasuu ta'un dursee ibsamee jira. Haaluma kanaan gilgaalonni dandeettii dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 kun irracaalatti, hariiroo cimaa kan walii kan qabaniifi dandeettiwwan afaanii biroo waliin hariiroo qabatanillee, gilgaalonni dandeettii dubbisuu kutaa 9fi 10 tokko tokko

qajeelfama ifaa waan hinqabneef, dandeettii dubbachuufi barreessuu keessaa kam waliin hariiroo akka qaban ifatti kan hinbeekamne ta'uutu hubatame.

Kaayyoon qorannichaa inni biroo immoo gilgaalonni dandeettii dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 sadarkaa,umuriifi muuxannoo barattootaaf xiyyeeffannoo gahaa kennuutu ilaalamame. Akka argannoon ibsutti, gilggaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 tokko tokko sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootaatii gad yoo ta'an, gilgaalonni dandeettii barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 immoo gilgaala kutaa 9 tokkicha irraa kan hafe hundi isaanii sadarkaa umriifi muuxannoo barattootaa waliin kan walsiman ta'uutu hubatame.

5.2 Goolaba

Kaayyoon qorannoo kanaa dhi'aannaa gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 qaaccessuudha. Kanaaf, karaa sakatta'a kitaabolee Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 irraa odeeffannoo argametti ibsiifi hiikni itti kennamee jira. Haaluma kanaan gilgaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo 9fi 10 hubannoo waliigalaa madaaluuf xiyyeeffannoo olaanaa, dursanii tilmaamuu madaaluuf xiyyeeffannoo giddu galeessa, hubannoofi muuxannoo walitti fiduu madaaluuf xiyyeeffannoo gadaanaa kan kennan ta'uutu mul'ate. Akaakuun gaaffilee dhimma kanaaf dhi'aataniis sadarkaa duraatti maalessa, (tarreessi, himi, hima ijaari, maqaa dha'i, mari'adhaa, baasii agarsiisi, hiika jechootaa tilmaami), eeyyee/lakkiifi ibsii, sadarkaa itti aanuutti kana moo sanaafi soba/dhugaa, sadarkaa sadaffaatti bakka duwwaa, firoomsiiifi filannoo ta'uutu hubatame. Deebiin gaaffilee dhi'aataniis irracaalatti dubbisa keessaa fuulletti kan argaman, hangi tokko dhokataa kan ta'aniifi muraasni isaanii immoo hubannoofi muuxannoo walitti fiduun kan argamaniidha.

Gilgaalonni dandeettii barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9 sirrummaafi yaada ofii ibsuuf xiyyeeffannoo olaanaa, yaada ofii ibsuuf xiyyeeffannoo ittiaanu, jechootaafi sirrumaa seer-lugaaf xiyyeeffannoo sadaffaa kan kennan ta'ee dalgaalee barreessuu kana faana deeman tartiibaan qajeelcha jalaa, barreessuu walabaafi to'annoo jalaatiin kan dhi'aatan ta'uutu hubatame. Gilgaalonni barreessuu kutaa 10 immoo, sirrummaafi yaada ofii ibsuuf dursa, yaada ofii ibsuufi jechootaafi sirrummaa seer-lugaaf xiyyeeffannoo walqixa laatan. Dalagaaleen barreessuus qajeelcha jalaa dursa, barreessuu walabaafi to'annoo jalaa walqixaan dhi'aatan.

Gilgaalonni dandeettii dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 kun irra caalatti hariiroo walii kan qaban ta'ee dandeettiwwan afaanii biroo waliinillee hariiroo qabaachuutu mul'ate. Haata'u malee, gilgaalonni dandeettii dubbisuu tokko tokko qajeelfama ifaa dhabuurraan kan ka'e, dubbachuufi barreessuu keessaa kam waliin hariiroo akka qaban ifatti kan hinbeekamne ta'uudha.

Gilgaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 tokko tokko sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootatii gad yoo ta'an, kan dandeettii barreessuu Afaan Oromoo

kutaa 9fi 10 immoo, sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattoota waliin kan walgitan ta'uu odeeffannoo argamerraa hubachuun danda'amee jira.

Odeeffannoon karaa bargaaffii barattoota kutaa 9fi 10 mana baruumsa Diilallaa sadarkaa 2^{ffaa} irraa argames gilgaalonni dandeettii dubbisuu baay'een isaanii salphaatti kan deebi'an ta'uu niibsa. Akaakuun gaaffilee irracaalatti dhi'aataniins, maalessa, eeyyee/lakkiifi ibsii ta'uufi filannoo, bakka duwwaafi firoomsiin baay'ee muraasa ta'uudha. Gilgaalonni dandeettii barreessuu immoo sadarkaa isaaniitiin kan walgitan ta'uun, odeeffannoo karaa sakatta'a kitaabolee argameen kan walsimuudha.

Akkasmas, karaa afgaaffii barsiisota Afaan Oromoo mana baruumsa Diilallaa sadarkaa 2^{ffaa} lama irraa odeeffannoon argame, gilgaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 irracaalatti deebiin isaanii dubbisa keessaa fuulletti kan argaman ta'uu mul'isa. Akkasumas, akaakuu gaaffii maalessa qofa irratti xiyyeeffachuu agarsiisa. Gilgaalonni dandeettii dubbisuu tokko tokkos sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootaatii gad ta'uutu hubatame. Gilgaalonni dandeettii barreessuu immoo, waan qabatamaa irratti hundaa'uun sadarkaa isaaniitiin kan walgitan ta'uun afgaaffiin raawwate odeeffannoo sakatta'a kitaaboleefi bargaaffii barattoota kutaa 9fi 10 irraa argameen kan walmirkaneessuudha.

5.3 Yaada Furmaataa

Argannoo kanaa irratti hundaa’uun qoratichi yaada furmaataa akka kanaa gadiitti lafa kaa’ee jira.

Qopheessitoonni kitaabilee Afaan Oromoo kutaa 9fi 10:

- Gaaffilee gilgaalota hubannoo dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 sammun barattoota akka gadfageenyaan yaadu taasisan (gaaffilee deebiin isaanii dhokataa) akaakuu gaaffilee kana galmaan ga’uuf mijatan hundatti gargaaramuun dhiheessuu qabu. Dabalataanis, gilgaalota hubannoo deebiin isaanii fuulletti argaman waliin haala walmadaaluun dhi’eessuun irraa eegama.
- Qajeelfama gaaffilee gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 ifa taasisuu,
- Sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattoota kutaa 9fi 10tiif xiyyeeffannoo ta’uu qabu kennuun gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 dhi’eessuu.

Barsiisonni Afaan Oromoo kutaa 9fi 10:

- Gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 dhi’aatan sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattoota isaanii waliin walsimsiisuun dhiheessuufi shaakalsiisuun akka yaada furmaataatti heeramaniiru.

Wabiilee

Advanced Learners Dictionary, (1994). Oxford: Oxford University Press.

Adugna Barkessa, (2011). Akkamtaa; *Yaadrimee Qorannoo Hujoo*, Finfinnee: Mega Printing PLC

Atkins, and et al. (1996). *Collage English*, v-1. Addis Ababa: Department of Foreign Language and Literature, Institute of Language Studies, AAU.

Brophy, J & Good, T (1997). *Looking in the Classroom* (7th ed). New York: Addison-Wisely Educational Publishers, inc.

Brown, G. (1975). *Micro Teaching: A Programme of Teaching Skills*. London: George Brown.

Brown, H.D. (2000). *Language Assessment Principles and classroom Practice*: Longman.

Burns & others, (1999). *Teaching Reading in Today's Elementary Schools*. (7th ed). Boston: Houghton Mifflin Company.

Byrne, J. (1996). *Teaching Writing Skills*. Longman.

Clifford & others (1990). *Writing, Reading & Research* (2nd ed) New York Macmillan Publishing Company.

Creswell, J.W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 3rd ed. London: United Kingdom.

Dubale Lawgaw (1990). *The Impact of Reading Ability in English on the Performance of some Content Subjects*. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa.

Eddie, W. (1984). *Reading in Language Class room*. London: Macmillan Publishers Ltd.

- Endalaw Fufa (2004). *The status of Reading Skills Development in Subject Areas Teaching & Learning. The Case of Comprehension in Afan Oromo Among primary Children*. Unpublished MA Thesis AAU.
- Grabe, W. (1991). "Current Development in School Language Reading Research": TESOL QUARTERLY Vol. no, pp: 12-14.
- Grellet, F. (1981). *Developing Reading Skills*. Uk: Cambridge University Press.
- Hedge, T. (1988). *Writing*. Oxford: Oxford University Press.
- Hittleman, D. (1986). *Developmental Reading: Teaching from Whole Language Perspectives*. Columbus: Merrill Publication Company.
- Jarolimek, J & Foster, C. (1997). *Teaching & Learning in the Elementary Schools*. New Jersey: Prentice Hall, inc.
- Kidaanee Wadaajoo (2015). *Qaaccessa Dhi'aannaa Gilgaalota Afaan Oromoo Kitaaba Barataa Kutaa 12*. Mana barumsa Qophaa'na Mattuu irratti kan Xiyyeeffate. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa.
- Kissock, C.&Iyortsun, P. (1982). *A Guide to Questioning Classroom Procedures for Teacher*. London: Macmillan.
- Mc Donugh, J. & Shaw, C. (2003). *Materials & Methods in ELT: A Teacher's Guide* (2nd ed). United Kingdom: Blackwell Publishing.
- Ministeera Barnootaa, (___). *Mala Baruufi Barsiisuu Afaanii*. Hidhaa Tokkoffaa (Orla 231). Finfinnee: Barnoota Fagoo- Dhaabbata Mala Qunnamtii Barnootaa (EMA).
- Misgaanuu Gulumaa, (2011). *Sakatta'a Ogummaa Barreessuu*. Finfinnee: Mega Printing Press.
- Moore & others, (1995). *Reading & Writing in Elementary Class rooms: Strategies & Obsevation*. New York: Longman publishers.

- Nunan, D. (1988). *Understanding Language Class rooms: A guide for A Teacher initiated Actions*. New York: Printice Hall.
- _____. (1989). *Desgning Tasks for the Communicatice Class rooms*. Cambridge University Press.
- _____. (1991). *Language Teaching Methodology: A Book for Teachers*. New York: Pritice Hall International.
- Nuttal, C. (1982). *Teaching Reading Skill in Foreign Language*. London: Heinneman Educational Books.
- _____. (1992). *Reading Skills*. Uk.
- Opitz, Kurt(ed). (1972). *Mother Tongue in Schools: Conditions, Views, Experiments*. Hamburg: UNESCO Institiutions for Education.
- Pincus, V. (1982). *Teaching English Writing*. Hogkong: Mcmillan Publishers Ltd.
- Raimes, A. (1983). *Techniques in Teaching Writing*. Oxford University Press.
- Richards, J. (2001). *Curriculum Devlopment in Language Teaching*. Cambridge University Press.
- Richards & Rodgers (1986). *Approaches to language Teaching and Learning*. Cambridge University Press.
- Ruddell, M. (1997). *Teaching Content Reading & Writing* (2nd ed). Boston: Allyn & Bacon.
- Silbersteion, S. (1994). *Techniques & Resources in Teaching Reading*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, F.(1978). *Reading*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. (1982). *Writing & Writer*. Heneman: London.

- Sisaay Margaa (2008). *Xiinxala Dhi'aannaa Tooftaawwan Hiika Jechootaa Barsiisuu Barnoota Afaan Oromoo Kutaa 10^{ffaa}*. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa.
- Sun-Park, J & Day, R. (2005). *Developing Reading Comprehension Questions*. Gyeongsang: Gyeongsang National University Vol. 17 Number 1, PP 1-13.
- Swan, M. & Greenall, S. (1990). *Effective Reading: Reading Skill for Advanced Students*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ur, P. (1988). *A Course in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waldee Isheetuu (2007). *Qaaccessa Gaaffilee Qalbeeffannaa Kitaaba Barataa Barnoota Afaan Oromoo Kutaa 9 irratti Xiyyeeffate*. Unpublished MA Thesis, Addis Ababa.
- Walker, B. (1988). *Diagnostic Teaching of Reading: Techinques for Instruction and Assessment* Colubus: Merrill Publishing Company.
- Wallace, C. (1990). *Language Teaching Scheme for teachers Education*. Oxford: Oxford University Press.
- White, R. (1980). *Teachers Written Engilsh*. London: Heneman Educational Books. Ltd.
- Widdowson, H. G. (1990). *Aspects of Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Williams, E. (1984). *Reading in Language Class room*. Macmillan Publishers. Ltd.

DABALEE– A

YUUNVARSIITII ADDIS ABABAA KOLLEEJII NAMOOMAA, QORANNOO AFAANTAA, JOORNAALIZMIIFI SABQUNNAMTII MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUFII FOOKLOORII

Sakatta’a Dhi’aannaa Gilgaalota Dandeettiiwwan Dubbisuufi Barreessuu Afaan Oromoo Kutaa 9fi 10

Gabatee-1 Sakatta’a Dhi’aannaa Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Afaan oromoo kutaa 9

Boqonnaa	Gilgaala	Fuula	Dandeettii dubbisuutti xiyyeeffatame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa, umuriifi muuxxannoo barattootaaf taasifame
1	4A	3	Dursanii tilmaamuu	Tarreessi,maalessa	Sarara	Dubbachuufi dhaggeeffachuu	Jira
	4B			Hiika jechootaa		Dubbchuu, jechoota	Hinjiru
	5A	3	Hubannoo waliigalaa	Meeqa,maalessa	Sarara	Dubbachuu	Jira
	5B	5		Maalessa	Sarara gidduu	Barreessuu	
	5C	6		Bakka duwwaa	Sarara	Seer-luga,hiika jechootaa	Hinjiru
	6	7	Hubannoo fi muuxannoo	Ibsi ,maalessa	Sararaan ala	Dubbachuu/barreessuu	Jira

Boqonnaa	Gilgala	Fuula	Dandeettii dubbisuu itti xiyyeeffattame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubanoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sdarkaa,umu riifi muuxannoo barattootaaf taasifame
2	4A	15	Duursanii tilmaamuu	Maalessa,kana moo sana	Sarara	Dubbachuu ,dhaggeeffachuu	Jira
	4B			Hiika jechootaa		Dubbachuu	Hinjiru
	5A	16	Hubanno waliigala	Maalessa ,meeqa	Sarara	Dubbachuu /barreessuu	Jira
	5B	18		Maalessa	Sarara gidduu	Dubbachuu ,dhaggeeffachuu	
	5C			Soba/dhugaa		Dubbachuu /barreessuu	
	5D	19		Walitti firoomsi	Sarara	Hiika jechootaa	Hinjiru
	6	19	Hubanno ofi muuxannoo	Eeyyee/lakki ,maalessa	Sarara an ala	Dubbachuu ,dhaggeeffachuu	Jira
3	1A	23	Dursanii tilmaamuu	Maalessa ,himi ,eeyyee/lakki	Sarara	Dubbachuu ,dhaggeeffachuu	Hinjiru
	1B			Hiika jechootaa		Dubbachuu, jechoota	Jira
	2A	25	Hubanno waliigala	Maalessa	Sarara	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	2B	27-28		Maalessa ,kana moo sana,ibsi	Sarara giddu	Dubbachuu, barreessuu	
	2C	28		Hiika kallattii		Sarara	
	2D	28-29		Hiika galumsaa	Jechoota		
	2E	29					
	3	29	Hubanno ofi muuxannoo walitti fiduu	Kana moo sana, maalessa, eeyyee/lakki	Sarara an ala	Barreessuu	Jira

Boqonnaa	Gilgaa	Fuula	Dandeetii dubbisuutti xiyyeeffatame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa,umuriifi muuxannoobarattootaa f taasifame
4	1	31-32	Dursanii tilmaamuu	Maalesa,eeyyee/lakkii	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	2A	32	Hubannoo waliigalaa	Maalessa	Sarara	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	2B	35		Akkamiin,meeqa,maaleessa	Sarara		
	2C			Soba/dhugaa	gidduu		
	2D	36		Filannoo	Sarara	Hiika jechootaa	
	3	36	Hubannoo fi muuxannoo walitti fiduu	Ibsi,maaleessa,akkamitti	Sararaan ala	Barreessuu,dubbachuu	Jira
5	1A	41-42	Dursanii tilmmaa	Maalessa,akkam	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu, jechootaa	Jira
	1B	42	muu	Hiika jechootaa			
	2A	42	Hubannoo waliigalaa	Maalessa	Sarara	Dhaggeeffachuu	Jira
	2B	46		Maalessa,meeqa	Sarara gidduu	Barreessuu/dubbachuu	
	2C	46-47		Soba/dhugaa			
	2D	47-48		Filannoo	Sarara	Hiika jechootaa,barreessuu	
	2E	48		Hiika jechootaa		Hiika jechootaa	
	3	48	Hubannii fi muuxannoo walitti fiduu	Maalessa,eeyyee/lakkii	Sararaan ala	Dubbachuu/barreessuu	Jira

Boqonnaa	Gilgala	Fuula	Dandeettii dubbisuu itti xiyyeeffattame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootaaf taasifame
6	1	51-52	Dursanii tilmaamu u	Maalessa,eeyyee/lakki	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	2A	52	Hubanno o waliigalaa	Maalessa,akkamitti	Sarara	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	2B	56		Bakka duwwaa,maalessa	Sarara giddu u		
	2C	57		Maalessa,barreessi			
	2D			Walitti firoomsi	Sarara	Hiika jechootaa	Hinjiru
	2E	58	Faallaa jechootaa			Jira	
	3	58	Hubanno ofi muuxannoo walitti fiduu	Maalessa,eeyyee/lakki	Sarara an ala	Barreessuu ,dubbachuu/barreessuu	Jira
7	1A	63	Dursanii tilmaamu u	Maalessa	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	1B	64		Hiika jechootaa irratti marii			
	2A	64	Hubannoo waliigallaa	Maalessa,akkam iin	Sarara	Dubbachuu	Jira
	2B	65		Maalessa,akkam iin	Sarara giddu u	Dubbachuu/barreessuu	
	2C	69		Maalessa			
	2D	69		Hiika faallaa	Sarara	Barreessuu,hiika jechootaa	
	2E	69		Hima ijaaruu		Barreessuu	
3	70	Hubanno ofi muuxannoo walitti	Maalessa	Sarara an ala	Dubbachuu/barreessuu	Jira	

Boqonnaa	Gilgala	Fuula	Dandeettii dubbisuu itti xiyyeeffatame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootaaf taasifame
8	1	75	Dursanii tilmaamu	Maalessa, eeyyee/lakki	Sarara	Dubbachuu,	Jira
	2A	76	Hubannoo waliigalaa	Maalessa, akkamitti, meega	Sarara	Dubbachuu, dhaggeeffachuu	Jira
	2B	76-77		Soba/dhugaa	Sarara giddu	Barreessuu	
	2C	79		Ibsi, maalessa	u	Barreessuu, dubbichuu	
	2D	80		Hiika jechoota galuumsa	Sarara	Hiika jechootaa, barreessuu	
	2E			Bakka duwwaa		Hiika jechootaa, seerluga	
9	3	80-81	Hubannoo ofi muuxannoo walitti fiduu	Eeyyee/lakki, maalessa, kana moo sana	Sararaan ala	Dubbachuu, dhaggeeffachuu	Jira
	6A	86-87	Dursanii tilmaamuu	Mari'adhaa	Sarara	Dubbachuu, dhaggeeffachuu	Hinjiru
	6B	87		Eeyyee/lakki, maalessa			
	6C			Hiika tilmaami		Dubbachuu, jechoota	
	7A	87	Hubannoo waliigalaa	Maalessa, tarreessi, akkamitti	Sarara	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	7B	88-89		Maalessa	Sarara gidduu	Barreessuu	
8	8	89	Hubannoo ofi muuxannoo walitti fiduu	Akkam, eeyyee/lakki	Sararaan ala	Dubbachuu, barreessuu	Jira

Boqonnaa	Gilgala	Fuula	Dandeettiidubbisuuitti xiyyeeffattame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadrkaa, umuriifi muuxannoo barattootaaf taasifame
10	1A	95	Dursanii tilmaamu	Marii garee	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	1B	96		Maalessa,akkamitti		Dubbachuu,dhaggeeffachuu,barreessuu	
	1C			Hiika jechootaa		Dubbachuu , jechoota	Hinjiru
	2A	96	Hubannoo waliigalaa	Maalessa,akkamitti	Sarara	Barreessuu	Jira
	2B	98		Soba/dhugaa		Dubbachuu/barreessuu	
	2C			Hiika jechootaa		Hiika jechootaa,barreessuu	
	3	99	Hubannoo fi muuxannoo walitti fiduu	Ibsi	Sararaan ala	Dubbachuu,bareessuu	Jira
11	1A	107-108	Dursanii tilmaamuu	Marii garee	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Hinjiru
	1B	108		Maalessa		Dubbachuu	Jira
	1C	8		Hiika jechootaa		Jechoota	
	2A	109	Hubannoo waliigalaa	Ibsi,maalessa	Sarara	Dubbachuu,barreessuu	Jira
	2B	110		Walitti firoomsii		Hiika jechootaa	Hinjiru
	2C	111		Ibsi		Barreessuu	Jira
	3	111	Hubannoo fi muuxannoo walitti fiduu	Ibsi	Sararaan ala	Barreessuu,dubbachuu	Jira

Boqonnaa	Gilgala	Fuula	Dandeettiidubbisuuitti xiyyeeftame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootaaf taasifame
12	1A	115	Dursanii tilmaamu	Eeyyee/lakki,maalessa	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	1B			Hiika jechootaa		Dubbachuu, jechoota	
	2A	116	Hubanno	Maalessa	Sarara	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	2B	118	o	Soba/dhugaa			
	2C	119	waliigala	Bakka duwwaa		Bareessuu	Hinjiru
	2D		a	Hima ijaari			Jira
	3	119	Hubannoo fi muuxannoo walitti fiduu	Ibsi	Sararaan ala	Dubbachuu,barreessuu	Jira
13	1A	125	Dursanii tilmaamuu	Mari'adhaa	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	1B	12		Maalessa			
	1C	5		Hiika jechootaa		Dubbachuu , jechoota	Hinjiru
	2A	126	Hubanno	Maalessa,akkam, barreessi	Sarara	Barreessuu/dubbachuu	Jira
	2B	127-128	waliigala	Soba/dhugaa			
	2C	128		Maalessa		Barreessuu,hiika jechootaa	
	2D	128-129		Bakka duwwaa	Sarara gidduu	Barreessuu	
	3	129	Hubannoo fi muuxannoo	Ibsi	Sararaan ala	Barreessuu	Jira

Boqonnaa	Gilgaala	Fuula	Dandeettii dubbisuu irratti xiyyeeffatame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa, umuriifi muuxanno barattootaa f taasifame
14	1A	131	Dursanii tilmaamuu	Eeyyee/lakki,maalessa	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	1B			Hiika jechootaa		Dubbachuu,jechootaa	Hinjiru
	2A	132	Hubannoo waliigalaa	Bakka duwwaa	Sarara	Barreessuu	Jira
	2B			134			
	2C	135	Hubannoo fi muuxannoo walitti fiduu	Walitti firoomsii	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu,hiika jechootaa	Hinjiru
	3	135		Maalessa		Sarara ala	Dubbachuu/barreessuu
15	1A	143	Dursanii tilmaamuu	Eeyyee/lakki,maalessa	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	1B			Hiika jechootaa		Dubbachuu ,jechootaa	
	2A	144	Hubannoo waliigalaa	Maalessa,meeqaffaa	Sarara	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	2B	145		Soba/dhugaa	Sarara gidduu		
	3	146		Maalessa,ibsi,eeyyee/lakki			
16	1A	153	Dursanii tilmaamuu	Eeyyee/lakki,maalessa,ibsi	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	1B			Hiika jechootaa		Dubbachuu , jechootaa	Hinjiru
	2A	155	Hubannoo Waliigalaa	Bakka duwwaa	Sarara	Barreessuu	Jira
	2B			Maalessa	Sarara gidduu		

	Gilgala	Fuula	Dandeetti dubbisuu itti xiyyeeffatame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa,umuriifi muuxano bartootaaf taasifame	
	3	155	Hubannoo fi muuxannoo walitti fiduu	Maalessa,kana moo sana,ibsi	Sararaan ala	Barreessuu	Jira	
17	1A	161	Dursanii tilmaamu u	Maqaa dha’I,maalessa,eeyyee/lakki,kana moo sana	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffa chuu	Jira	
	1B			Hiika jechootaa		Dubbachuu ,jechoota		
	2A	165	Hubannoo waliigalaa	Maalessa,meeqaffaa	Sarara	Dubbachuu/barreessuu	Jira	
	2B	165		Hiika galuumsaa	Sarara	Hiika jechootaa,barreessuu		
	3A	166		Kana moo sana,maalessa,eeyyee/lakki	Sarara gidduu	Dubbachuu/brreessuu		
	3B	166 - 167						
	3C	167	Hubannoo fi muuxannoo walitti fiduu	Baasii agarsiisi,maqaa dha’I,maalessa,eeyyee/lakki,ibsi	Sararaan ala	Barreessuu	Jira	
18	1A	173	Dursanii tilmaamu u	Akkamitti,maalessa ,eeyyee/lakki	Sarara	Dubbachuu,dhaggeeffa chuu	Jira	
	1B	173 - 174		Maalessa,ibsi		Barreessuu		
	2	176	Hubannoo waliigalaa	Maalessa,eeyyee/lakki	Sarara	Dubbachuu,dgaggeeffa chuu	Jira	
	3	177		Maalessa,ibsi,eeyyee/lakki		Dubbachuu,dhaggeeffa chuu		

Gabatee-2 Sakatta'a Dhi'aannaa Gilgaalota Dandeettii Barreessuu Afaan Oromoo Kutaa 9

Boqonnaa	Gilgaala	Fuula	Dandeettii barreessuu itti xiyyeeffatame	Gosa dalagaalee barreessuu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootaaf taasifame
1	9A	11	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelcha jalaa	Dubbisuu	Jira
	9B	12	Yaada ofii ibsuu	Barreessuu walabaa	Seer-luga, jechoota	Jira
2	9	22	Yaada ofii ibsuu	Barreessuu walabaa	Dubbisuu	Jira
3	5	30				
4	6	40	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelcha jalaa	Dhaggeeffachuu, Dubbisuu	Jira
6	6A	61	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelcha jala	Dubbisuu	Jira
10	6B	62	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelcha jalaa	Dubbisuu	Jira
	4B	100				
	4C					
12	4A	120	Jechootaafi sirrummaa ser-lugaa	To'annoo jalaa	Dubbisuu	Jira
	4B	121	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelcha jala	Dubbisuu	Jira
	5A	121-122	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelcha jalaa	Dubbisuu	Jira
	5B	122	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelcha jala	Dubbisuu	Jira
	5C					Jira
	6A	122-123	Jechootaafi sirrummaa seer-lugaa	To'annoo jalaa	Dubbisuu	Jira
	6B	123				
14	8.1	142	Yaada ofii ibsuu	Barreessuu walabaa	Seer-luga, jechoota	Jira
	8.2					Hinjiru
17	7A	172	Yaada ofii ibsuu	Barreessuu walabaa	Dubbisuu	Jira
	7B	172			Seer-luga, jechoota	Jira
18	4B	180	Jechootaafi sirrummaa seer-lugaa	To'annoo jalaa	Dubbisuu	Jira
	5	180	Yaada ofii ibsuu	Barreessuu walabaa	Dubbachuu, Dubbisuu	Jira

Gabatee-3 Sakatta'a Dhi'aannaa Gilgaalota Dandeettii Dubbisuu Afaan Orommo Kutaa 10

Boqonnaa	Gilgaa	Fuula	Dandee	Gosoota gaaffilee	Sadarkaa	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa , umuriifi muuxannoo barattootaaftaasifame
1	4A	3	Dursanii	Maalessa,himi	Sara ra	Dubbachuu,dhaggeeffachuu	Jira
	4B		tilmaamuu	Hiika tilmaami		Dubbachuu,hiika jechootaa	Hinjiru
	5A	Hubannoo waliigalaa	Maalessa	Sara raggidduu		Dubbachuu	Jira
	5B		6		Soba/dhugaa		
	5C		7		Kana moo sana,maalessa		
	6		Filannoo	Sara ra	Hiika jechootaa		
	7A	8	Hubannoofi muuxannoo walitti fiduu	Ibsi,maalessa	Sara raanala	Barreessuu	Jira
7B	Maalessa,eeyyee/lakki		Dubbachuu,barreessuu				
2	4A	18	Dursanii	Maalessa,eeyyee/lakki,ibsi	Sara ra	Dhaggeeffachuu,dubbachuu, jechootaa	Jira
	4B		tilmaamuu	Hiika tilmaami			Hinjiru
	5A	19	Hubannoo waliigalaa	Maalessa	Sara ra	Dubbachuu	Jira
	5B	21		Sara raggidduu			
	5C	22			Bakka duwwaa		
	6A	22	Hubannoofi muuxa	Maalessa,eeyyee/lakki	Sara raanala	Barreessuu,dubbachuu	Jira

	Gilg	Fu ula	Dandee ttii dubbisu u itti xiyyeef fatame	Gosa gaaffilee	Sada rkaa huba nnoo gaafa tu	Dandeettii waliin qabu hariiroo	Xiyyeef annoo sadarkaa , umuriifi muuxan noo barattoot aaf taasifam e
	aala						
	6B	23	Hubann oofi muuxa nnoo walitti fiduu	Ibsi,eeyyee/lakki	Sara aan ala	Dhaggeeffachuu,dubba chuu	Jira
	6C		Barreessi,dhi'eessi	Barreessuu			
3	1A	31	Dursani i tilmaa muu	Maalessa	Sara a	Dubbachuu, jechoota	
	1B			Hiika jechootaa			Hinjiru
	2A	32	Hubann oo	Maalessa,ibsi	Sara a	Dubbachuu	Jira
	2B	34 - 35	waliiga laa	Soba/dhugaa			
	2C	35	Maalessa,ibsi	Sara a	Barreessuu		
	2D		Hiika jechootaa		Dubbachuu,jechoota		
	3	36	Hubann oofi muuxa nnoo walitti fiduu	Kana sana,maalessa,ibsi	Sara aan ala	Barreessuu	Jira
	4	1A	39	Dursani i tilmaa muu	Marii	Sara a	Dubbachuu
1B		Maalessa,kana moo sana			Sara gidd uu		
2A		40	Hubann oo waliiga laa	Maalessa,soba/dhugaa	Sara a	Dubbachuu	Jira

	Gilg aala	Fu ula	Dandee ttii dubbisu u itti xiyyeef fatame	Gosa gaaffilee	Sada rkaa huba nnoo gaafa tu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeff annoo sadarkaa ,umriifi muuxan noo barattoot aaf taasifam e
	2B	42	Hubann oo waliiga laa	Maalessa,eeyyee/lakki	Sarar a gidd uu	Dhaggeeffachuu, dubbachuu,barreessuu	Jira
	2C	43		Hiika galuumsaa	Sarar a	Barreessuu	
	2D			Hima ijaari		Dubbachuu,barreessuu, jechoota	
	2E			Hiika kallattii			
	3	43	Hubann oofi muuxa nnoo walitti fiduu	Eeyyee/lakki,ibsi,maalessa	Sarar aan ala	Dubbachuu	Jira
5	1	47 - 48	Dursani i tilmaa muu	Eeyyee/lakki,maalessa	Sarar a	Dubbachuu	Jira
	2A	48	Hubann oo waliiga laa	Kana moo sana,maalessa	Sarar a	Dubbachuu	Jira
	2B	51		Maalessa,kana moo sana,ibsi	Sarar a gidd uu	Dhaggeeffachuu,dubba chuu	
	2C	51 - 52		Soba/dhugaa	Sara ra gidd uu	Dubbachuu	
	2D	52		Hiika kenni	Sara ra	Barreessuu,jechoota	
	2E			Maalessa		Dubbachuu	
	3A	53	Huban noofi muuxa nnoo walitti fiduu	Maalessa	Sara raan ala	Dubbachuu	Jira

	Gilg aala	Fu ula	Dandee ttii dubbisu u itti xiyyeef fatame	Gosa gaaffilee	Sada rkaa huba nnoo gaafa tu	Dandeettii waliin qabu hariiroo	Xiyyeeff annoo sadarkaa ,umriifi muuxan noo barattoot aaf taasifam e
	3B	53	Hubann oofi muuxa nnoo walitti fiduu	Barreessi,ibsi	Sarar aan ala	Barreessuu	Jira
	3C			Barreessi		Dhaggeeffachuu ,dubbachuu,barreessuu	
6	1	57 - 58	Dursani i tilmaa muu	Maalessa	Sarar a	Dubbachuu	Jira
	2A	58	Hubann oo	Eeyyee/lakki,maalessa	Sarar a	Dubbachuu	Jira
	2B	61 - 62	waliigaa laa	Soba/dhugaa	Sarar a gidd uu		
	2C	62		Hiika faallaa	Sarar a	Barreessuu,jechoota	
	3	62	Hubann oofi muxan noo walitti fiduu	Eeyyee/lakki,maalessa	Sarar aan ala	Dubbachuu	Jira
7	1A	67 - 68	Dursani i tilmaa	Maalessa	Sarar a	Dubbachuu	Jira
	1B	68	muu	Hiika jechootaa			
	2A	68	Huban noo waliig alaa	Maalessa,barreessi	Sara ra	Dubbachuu,barreessu	Jira

	Gilg aala	Fu ula	Dandee ttii dubbisu u itti xiyyeef fatame	Gosa gaaffilee	Sada rkaa huba nnoo gaafa tu	Dandeettii waliin qabu hariiroo	Xiyyeeff annoo sadarkaa , umriifi muuxan noo barattoot aaf taasifam e
	2B	72	Hubann oo waliiga laa	Maalessa,meeqa	Sara a gidd uu	Dubbachuu	Jira
	2C	72		Maalessa			
	2D			Hiika faallaa	Sara a	Barreessuu,jechoota	
	3	73	Hubann oofi muuxa nnoo walitti fiduu	Eeyyee/lakki,maleessa	Sara aan ala	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	8	1	77 - 78	Dursani i tilmaa muu	Maalessa,akkamitti	Sara a	Dubbachuu
	2A	78	Hubann oo waliiga laa	Maalessa,akkamitti	Sara a	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	2B	81	Hubann oo waliiga laa	Maalessa,meeqa	Sara a gidd uu	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	2C	81 - 82		Maalessa,ibsi			
	2D	82		Hiika jechootaa	Sara a	Barreessuu,jechoota	
	2E			Hima ijaari			
	3	82	Hubann oofi muuxa nnoo	Ibsi,maalessa	Sara aan ala	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	9	4A	93	Dursani i tilmaa muu	Maalessa,eeyyee/lakki	Sara a	Dubbachuu
4B	Hiika jechootaa						

	Gilg aala	Fu ula	Dandee ttii dbubbis uu itti xiyyeef fatame	Gosa gaaffilee	Sada rkaa huba nnoo gaafa tu	Dandeettii waliin qabu hariiroo	Xiyyeeff annoo sadarkaa , umriifi muuxan noo barattoot aaf taasifam e
	5A	94	Hubann oo waliiga laa	Ibsi,maalessa	Sara a	Dubbachuu	Jira
	5B	96		Soba/dhugaa			
	5C	97		Maalessa	Sara a gidd uu	Barreessuu	
	5D			Filannoo	Sara a	Hiika jechootaa	Jira
	6	98	Hubann oofi muusan noo walitti fiduu	Ibsi,maalessa	Sara aan ala	Barreessuu	Jira
10	1A	10	Dursani i tilmaa muu	Eeyyee/lakki,maalessa	Sara a	Dubbachuu jechoota	Jira
	1B	1		Hiika jechootaa			
	2A	10 2	Hubann oo waliiga laa	Maalessa	Sara a	Dubbachuu	Hinjiru
	2B	10 3- 10 4		Soba/dhugaa		Dubbachuu/barreessuu	Jira
	3A	10 4	Hubann oofi muuxa nnoo walitti	Maalessa	Sara aan ala	Dhaggeeffachuu,dubba chuu,barreessuu	Jira
11	1A	10	Dursani i tilmaa muu	Maalessa,ibsi	Sara a	Dubbachuu	Jira
	1B	9		Hiika jechootaa			

	Gilg aala	Fu ula	Dandee tii dubbisu u itti xiyyeef fatame	Gosa gaaffilee	Sada rkaa huba nnoo gaafa tu	Dandeettii waliin qabu hariiroo	Xiyyeeff annoo sadarkaa , umriifi muuxan noo barattoot aaf taasifam e
	2A	11 0	Hubann oo waliiga laa	Maalessa	Sara ra	Dubbachuu	Jira
	2B	11 2		Soba/dhugaa		Dubbachuu/barreessuu	
	2C	11 2- 11 3		Filannoo		Barreessuu	Hinjiru
	3	11 3	Hubann oofi muuxa nnoo walitti fiduu	Ibsi,maalessa	Sara raan ala	Dubbachuu,barreessuu	Jira
	1A	11 7	Dursani i	Ibsi	Sara ra	Dubbachuu	Jira
	1B	11 8	tilmaa muu	Maalessa,eeyyee/lakki, kana moo sana			Hinjiru
	2A	11 8	Hubann oo waliiga laa	Maalessa	Sara ra	Dubbachuu	Jira
	2B	12 0- 12 1		Soba/dhugaa		Dubbachuu/barreessuu	Hinjiru
	3	12 1	Huban noofi muuxa nnoo walitti fiduu	Ibsi	Sara raan ala	Dhaggeeffachuu,dub bachuu,barreessuu	Jira
13	1A	12 5	Dursani i	Eeyyee/lakki,maalessa,bakk a duwwaa	Sara ra	Dubbachuu,barreessuu	Jira
	1B	12 6	tilmaa muu	Hiika jechootaa		Dubbachuu	

	Gilg aala	Fu ula	Dandee ttii dubbiisu u itti xiyyeef fatame	Gosa gaaffilee	Sada rkaa huba nnoo gaafa tu	Dandeettii waliin qabu hariiroo	Xiyyeeff annoo sadarkaa , umriifi muuxan noo barattoot aaf taasifam e
	2A	12 6	Hubann oo waliigaa laa	Maalessa	Sara ra	Barreessuu	Jira
	2B	12 9		Soba/dhugaa		Dubbachuu	
	3	12 9	Hubann oofi muuxa nnoo walitti fiduu	Maalessa	Sara aan ala	Dubbachuu	Jira
14	2	13 3	Dursani i tilmaa muu	Eeyyee/lakki,hima	Sara ra	Dubbachuu	Jira
	3A	13 5	Hubann oo waliigaa laa	Maalessa,ibsi	Sara ra gidd uu		
	3B	13 6		Maalessa,eeyyee/lakki			
	3C			Walitti firoomsi	Sara ra	Hiika jechootaa	Hinjiru
	4	13 6	Huban noofi muuxa nnoo walitti fiduu	Eeyyee/lakki,maalessa	Sara raan ala	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	5	13 8	Dursa nii tilmaa muu	Eeyyee/lakki,maalessa	Sara ra	Dubbachuu	Jira
	6A	14 0- 14 1	Huban noo waliig alaa	Filannoo	Sara ra gidd uu	Dubbachuu	Jira

	Gilg aala	Fu ula	Dandee tii dubbisu u itti xiyyeef fatame	Gosa gaaffilee	Sada rkaa huba nnoo gaafa tu	Dandeettii waliin qabu hariiroo	Xiyyeeff annoo sadarkaa , umriifi muuxan noo barattoot aaf taasifam e
	6B	14 1- 14 2	Hubann oo waliiga laa	Filannoo	Sarar a	Hiika jechootaafi gaaleewwanii	Jira
	7	14 3	Hubann oofi muuxa nnoo walitti fiduu	Maalessa,tarreessi	Sarar aan ala	Dubbachuu	Jira
15	1A	14 7	Dursani i tilmaa muu	Maalessa,maqaa dha'i	Sarar a	Dubbachuu, jechoota	Jira
	1B			Hiika jechootaa			Hinjiru
	2A	15 0	Hubann oo waliiga laa	Maalessa	Sarar a	Dubbachuu	Jira
	2B				Sarar a gidd uu		
	2C	15 0- 15 1		Filannoo	Sarar a	Hiika jechootaa	Hinjiru
	3	15 1		Maalessa,himi	Sarar aan ala	Dubbachuu,dubbachuu/ barreessuu	Jira
	5A	15 2	Dursani i tilmaa muu	Maalessa	Sarar a	Dubbachuu	Jira
	5B	15 3- 15 4	Hubann oo waliiga laa	Maalessa,eeyyee/lakki,baasii mul'si	Sarar a gidd uu	Dubbachuu,barreessuu	Jira

Boqonnaa	Gilgaa	Fuula	Dandheetti dubbisu itti xiyyeef fatame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii hariiroo waliin qabu	Xiyyeeffannoo sadarkaa, umriifi muuxannoo barattoot aaf taasifame
16	1A	157	Dursani i tilmaamuu	Eeyyee/lakki,kana sana,maalessa,ibsi	Sarara	Dubbachuu	Jira
	1B			Hiika jechootaa		Jechoota	Hinjiru
	2	158	Hubannoo	Maalessa	Sarara	Dubbachuu	Jira
	3A	162	waliig alaa		Sarara	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	3B			Eeyyee/lakki,maalessa,ibsi	gidduu	Dubbachuu,barreessuu	
	3C	163	Hunannoofi muuxannoo walitti fiduu	Qaaccessi,maalessa,eeyyee/lakki,barreessi,kana moo sana	Sararaan ala	Dubbachuu,barreessuu	Jira
17	1	165	Dursanii tilmaamuu	Maalessa,himi,eeyyee/lakki	Sarara	Dubbachuu	Jira
	2	166	Hubannoo	Maalessa,ibsi,eeyyee/lakki	Sarara	Dubbachuu,seer-luga	Jira
	3A	168	waliig alaa	Baasii agarsiisi,ibsi,maalessa,eeyyee/lakki	gidduu	Dubbachuu	
	3B	168	Muuxannoofi muuxannoo walitti	Barreessi,ibsi,maalessa	Sararaan ala	Dubbachuu,barreessuu	Jira

Boqonnaa	Gilgaa	Fuula	Dandheetti dubbisuutti xiyyeeffatame	Gosa gaaffilee	Sadarkaa hubannoo gaafatu	Dandeettii waliin qabu hariiroo	Xiyyeeffannoo sadarkaa, umriifi muuxannoo barattootaaf taasifame
18	1A	171	Dursani i tilmaamu	Eeyyee/lakki,ibsi	Sarara	Dubbachuu, jechoota	Jira
	1B			Hiika jechootaa			
	2A	173	Hubannoo waliigalaa	Soba/dhugaa	Sarara gidduu	Dubbachuu	Jira
	2B			Ibsi			
	2C	174		Hiika jechootaa	Sarara	Dubbachuu/barreessuu	
	3A	174	Hubannoofi muuxannoo walitti fiduu	Kana moo sana,maalessa	Sararaan ala	Dubbachuu/barreessuu	Jira
	3B			Gabaasa dhi'eessi			

Gabatee-4 Sakatta'a Dhi'aannaa Gilgaalota Dandeettii Barreessuu Afaan Oromoo Kutaa 10

Boqonna a	Gilgaal a	Fuul a	Dandeettii barreessuu itti xiyyeeffata me	Gosa dalagaale e barreessu u	Dandeettii hriiroo waliin qabu	Xiyyeeffann oo sadarkaa, umuriifi muuxannoo barattootaaf taasifame
1	11A	12	Jechootaafi sirrummaa seer-lugaa	To'annaa jalaa	Dubbachuu, dubbisuu	Jira
	11B	14	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelch a jalaa	Dubbisuu	
4	8B	46			Seer-luga	Jira
5	6	56			Dhaggeeffachuu, Dubbisuu	Jira
6	5	64	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelch a jala	Dhaggeeffachuu,dubbachuu,dubb isuu	Jira
	6A	65- 66	Jechootaafi sirrummaa seer-lugaa	To'annaa jalaa	Dubbisuu	Jira
	6B	66	Sirrummaafi yaada ofii ibsuu	Qajeelch a jalaa	Dhaggeeffachuu,dubbachuu	Jira
	7A				Dhaggeeffachuu, Dubbachuu	
	7B				Dubbisuu	
7	5	75			Jechoota ,seer-luga Dubbisuu	Jira
8	7	90			Jechoota ,seer-luga	
10	6A	106	Jechootaafi sirrummaa seer-lugaa	To'annaa jalaa	Dubbisuu	Jira
	6B	106	yaada ofii ibsuu	Barreessu u walabaa	Jechoota ,seer-luga	Jira
	7	107- 108	Sirrummafi yaada ofii ibsuu	Qajeelch a jala	Jechoota seer-luga	Jira
12	5	123			Dubbisuu	Jira
13	6	132			Dubbisuu	Jira
14	11	146	Yaada ofii ibsuu	Barreessu u walabaa	Dubbachuu, Dubbisuu	Jira

DABALEE- B

YUUNVARSIITII ADDIS ABABAA KOLLEJJII NAMOOMAA, QORANNOO AFAANOTAA, JOORNAALIZIMIIFI SABQUNNAMTHII MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUFU FOOKLOORII

Bargaaffii Barattootaaf

Bargaaffiin kun qorannoo mata duree ‘Qaaccessa Dhi’aannaa Gilgaalota Gama Dandeettiwwan Dubbisuufi Barreessuu Afaan Oromoo Kutaa 9fi 10 Haala qabatama Mana barumsa Diilallaatiin’ jedhu irratti gaggeessuuf kan dhi’aateedha. Odeeffannoo qulqullinaan ati kennitu galma ga’iinsa qorannichaatiif gumaacha guddaa qaba. Filannoo deebii kee ta’etti mallattoo geengoo maruudhaan deebisi. Ragaa naaf kenniteef duraan dursee sin galateeffadha.

Maqaa barreessuun hinbarbaachisu.

Galatoomi!

Qorataan _ Dassee Gaanaa

Odeeffannoo Dudduubee

Koorniyaa			Dhiira_____				Dhalaa_____
Umurii	15-17____	18-20____	21-23____	24-26____	27fi	isaa	ol____
Kutaa	_____						

1/ Gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo hojjachuuf fidhiin kee ammam?

Kan dandeettii dubbisuu:

Kan dandeettii barreessuu:

A/ ol’aanaa B/ giddu galeessa C/ gad aanaa A/ol’aanaa B/giddu galeessa C/gad aanaa

2/ Deebiin kee gaaffii 1^{ffaa} ‘gad aanaa’ yoo ta’e sababni isaa maal?

Kan dandeettii dubbisuu : A/ ni cima B/ ni salphata.

Kan dandeettii barreessuu: A/ni salphata B/ ni cima.

3/ Yeroo gilgaalota dandeettiwwan dubbisuufi barreessuu hojjattu dandeettiwwan biroo si shaakalsiisuun gilgaalota kanaa maal fakkaata? Kan dubbisuu: A/ cimaa

B/ giddugaleessa C/laafaa Kan barreessuu: A/cimaa B/ giddu galeessa C/laafaa

4/ Deebii gaaffilee gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo irra caalatti eessaa argatta?

A|Sarara dubbisa keessaa/ Irra keessa dubbisuun B| Sararaafi sarara gidduu /Gadifageenyaan dubbisuun C|Sarara dubbisaan alatti / Kanan dubbiseefi muuxxannoo koo walitti fiduun

5/ Gosootni ykn akaakuuwwan gaaffilee gilgaalota dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo irra caalatti kami?

A/ Bakka duwwaa B/ Filannoo C/ Walitti firoomsii D/ Soba/dhugaaa E/ Kana moo/ sana F/Eeyyee/lakkii G/ Maleessaa/Wh- Questions H/ Ibsi I/Kanneen biroo

6/ Qajeelfamni shaakala dandeettii barreessuu Afaan Oromoo wal madaalaa? A/ Eeyyee B/lakki

7/ Deebiin kee gaaffii 6ffaa ‘ lakki’ yoo ta’e qajeelfamni shaakala dandeettii barreessuu Afaan Oromoo irra caalatti siif dhi’aate isa kami?

A/ Waan murtaa’e tokko akka barreessitu

B/ Qajeelfama irratti hundooftee yaada kee akka barreessitu

C/ Bilisa taatee yaada kee akka barreessitu

8/ Gilgaalonni dandeettii dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo haala ga’aa ta’een qophaa’aniiru jettaa? A/ Eeyyee B/ Lakki

9/ Deebiin kee gaaffii 8^{ffaa} ‘ lakki ‘ yoo ta’e kanneen armaan gadii keessaa isa ykn isaan kamtu sababa ta’a? Kan dandeettii dubbisuu :

A/Hubannoo waliigalaa hinmadaalu.

B/ Waanan tilmaami jedhame irra caala isaa durseeyyuu beeka.

C/ Hubannoofi muuxannoo koo walitti hinfidu.

Kan dandeettii barreessuu:

A/Kan fedhii namatti horuufi nama kakaasu miti.

B/ Dhimma jireenya qabatamaa hawaasummaan walhinqabatu.

C/ Barreessuufi barreessuu dhiisuuf hiika naaf hinkennu.

D/Afaaniifi mijaa’ummaan madaalamaa miti.

E/Dareefi dareen alatti kan shaakalamu miti.

DABALEE -C
YUUNVARSIIITI ADDIS ABABAA
KOLEEJJII NAMOOMAA, QORANNOO AFAANOTAA, JOORNAALIZIMIIFI
SABQNNAMTII MUUMMEE AFAAN OROMOO, OG-BARRUUF
FOOKLOORII

Af-gaaffii Barsiisotaaf

Kabajamaa barsiisaa, kaayyoon gaafatamtaniif dhi'aannaa gilgaalota dandeettiiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo kutaa 9fi 10 haala qabatama mana barumsa Diilallaa sadarkaa 2ffaatiin qaaccessuuf. Kanaaf, odeeffannoon isin kennitan galma ga'umsa qaaccessa kanaaf faayidaa guddaa waan qabuuf odeeffannoo sirriidha jettanii yaaddan qulqullinaafi amantummaadhaan akka kennitan kabajaan isin gaafadha.

Odeeffannoo Dudduubee

Kooraniyaa: Dhiira_____ Dhalaa_____ Sadarkaa barnootaa_____ Umrii_____

1. Gilgaalonni dandeettiiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo hariiroon waliifi dandeettiiwwan biroo waliin qaban maal fakkaata?
2. Gilgaalonni dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo umrii, muuxannoofi sadarkaa barattootaaf xiyyeeffannoo kennan akkamitti ilaaltu?
3. Akaakuwwan gaaffilee gilgaalonni dandeettii dubbisuu itti fayyadamaniifi kaayyoo gilgaalichaa yoo walbira qabdan akkamiin ibsitu?
4. Gilgaalonni dandeettii dubbisuu Afaan Oromoo dhi'aatan hubannoo barattootaa madaaluufi beekuma haaraa barattootaaf dhi'eessuu irratti maal fakkaatu?
5. Gilgaalonni dandeettii barreessuu Afaan Oromoo dhugaa addunyaa qabatamaa irratti hundaa'uun isaanii ammami?
6. Haala dhi'aannaa gilgaalota dandeettiiwwan dubbisuufi barreessuu Afaan Oromoo irratti yaada qabdan ibsaa. _____

Galatoomaa!

Guyyaa _____

Bakka _____

Qorataa _____

Odeeffannoo kennaa _____

Waraqaa Mirkaneeffannaa

Ani qorataan/qorattuun maqaafi mallattoon koo armaan gaditti heerame, qorannoon kun hojii koo ta'uu isaafi kanaan dura yuunvarsitii kamiyyuu keessatti qorannoo eebbaf hindhihaanne ta'uusaa, akkasumas wabiileen qorannoo kanaaf dubbise haala seera qabeessa ta'een fudhadhee, wabii keessattis kaa'uu koo nan mirkaneessa.

Maqaa _____

Mallattoo _____

Guyyaa _____